

Genderrollen op Curaçao

De visies van hulporganisaties en middenklasse moeders op
opvoeding, relaties en *empowerment*

Door Berber Cordes & Sophie Waagmeester

Genderrollen op Curaçao

De visies van hulporganisaties en middenklasse moeders op
opvoeding, relaties en *empowerment*

Naam Berber Cordes (3964159)
b.b.cordes@students.uu.nl
Sophie Waagmeester (3674088)
s.m.a.waagmeester@students.uu.nl

Cursus Bachelor Project Thesis

Docent Elke Linders

Datum 26 juni 2015

Woorden 22429

Inhoudsopgave

Dankwoord	6
Inleiding	7
Theoretisch kader	11
- Identiteit als constructie	11
- Gender	12
- Genderrollen in Latijns-Amerika en het Caribisch gebied	13
- Gezinsstructuren	15
- Afwezige vaders en mannen	18
- <i>Empowerment</i> en vrouwenhulporganisaties	19
Context	22
- Huishoudens en gezinnen op Curaçao	22
- Vrouwenhulporganisaties en de overheid op Curaçao	24
Empirisch hoofdstuk 1: Vrouwenhulporganisaties aan het woord	26
- Hulporganisaties	27
- Opvoeding en gezin, de visie van hulporganisaties	29
- Relaties: wat zeggen de hulporganisaties?	32
- <i>Empowerment</i> en emancipatie: wat is belangrijk?	35
- Conclusie	39
Empirisch hoofdstuk 2: Vrouwen en de invloed van genderrollen	41
- Achtergrond van de vrouwen	41
- Opvoeding als informatiebron	43
- Liefdesrelaties en de geleerde genderrollen	47
- Onafhankelijkheid van de vrouw	50
- Conclusie	53

Discussie en conclusie	55
- Opvoeding als socialisatieproces	55
- Liefdesrelaties en hun dynamiek	56
- <i>Empowerment</i> en de toekomst	58
- De samenhang van opvoeding, liefdesrelaties en <i>empowerment</i>	59
- Aanbevelingen	61
- Discussie	62
Literatuurlijst	64
Bijlagen	69
- Samenvatting	69

Dankwoord

Gedurende het afgelopen jaar is dit onderzoek voorbereid, uitgevoerd en zijn de resultaten geanalyseerd en beschreven in deze thesis. Allereerst willen wij al onze informanten bedanken voor hun tijd, inzet en grappige, soms droevige verhalen. Zonder hen had dit onderzoek nooit plaats kunnen vinden. Daarnaast gaat onze dank uit naar de medewerkers van SEDA en Mami Sa voor het faciliteren van onze tijd in het buitenland. Ook willen we Rose Mary Allen en Jacqueline Martis bedanken voor hun inzet en ideeën voorafgaand aan en tijdens het onderzoek.

De begeleiders van de Universiteit van Utrecht hebben ons geholpen bij het opzetten en uitvoeren van ons veldwerk voor de Bachelor Culturele Antropologie. Marc Simon Thomas heeft ons gecoacht en gemotiveerd om een onderzoeksvoorstel te kunnen maken waar we trots op zijn. Elke Linders heeft ons vervolgens begeleid om de verkregen data zo goed mogelijk te analyseren en een thesis te schrijven. Wij willen hen hiervoor hartelijk bedanken. Als laatste willen we onze ouders, vrienden en vriendinnen bedanken voor hun steun en luisterend oor in dit proces.

Inleiding (Sophie)

Mannen staan in Latijns-Amerika en het Caribisch gebied niet standaard aan het hoofd van een gezin. Vrouwen worden steeds meer geaccepteerd als mogelijk hoofd van het huishouden. Er wordt dan gesproken van *female-headed households*. Twintig jaar geleden werd dit al gesteld: ‘Er wordt niet meer automatisch aangenomen dat het hoofd van een huishouden de man is, vrouwen zijn nu erkend als legitieme gezinshoofden’ (Mencher and Okongwu, 1993 in Datta, 2000: 40). De vaste rollen van mannen en vrouwen binnen een huishouden zijn aan het veranderen.

De literatuur beweert dat de heersende genderrollen in Latijns-Amerika en het Caribisch gebied het *machismo* en *marianismo* zijn. Genderrollen zijn de taken en activiteiten die een cultuur aan mannen en vrouwen toeschrijft (Kottak, 2010: 213). *Machismo* staat voor de *machoman* die nergens voor terug deinst en meerdere seksuele relaties heeft, ook buiten zijn huwelijk. De man wordt gezien als de baas van zijn gezin en het *machismo* structureert hoe de man omgaat met vrouwen en met andere mannen (Sanabria, 2007: 152; Steenbeek, 1995: 44). *Marianismo* typeert de ideale vrouw. Zij is onderdanig aan haar man en verblijft veelal in het huis. Het *marianismo* heeft twee aspecten: het staat voor de kuis maagd Maria en voor het moederschap als identiteit. Als kanttekening moet hierbij worden gezegd dat deze genderrollen niet statisch, maar dynamische concepten zijn (Sanabria, 2007: 152). Het moederschap staat in Latijns-Amerika en het Caribisch gebied erg hoog in het vaandel en is ook voor haar *macho*-zonen erg belangrijk (Steenbeek, 1995: 44-45). De man geniet onderwijs en heeft een carrière, terwijl de vrouw meestal niet de kansen heeft om naar school te gaan en later werk te vinden. Zij is vooral moeder en verantwoordelijk voor het huishouden en de opvoeding van haar kinderen (Sanabria, 2007: 152; Steenbeek, 1995: 45). Deze heersende genderrollen zijn echter aan verandering onderhevig (Sanabria, 2007: 153). Het moederschap is op Curaçao een belangrijk onderdeel van de genderidentiteit van vrouwen, maar de vrouwen die gesproken zijn in het kader van dit onderzoek beweren allen absoluut niet onderdanig te zijn aan mannen. Er zal in dit onderzoek onder andere worden gekeken naar de invulling en betekenis van *machismo* en *marianismo* op Curaçao. De focus ligt op genderrollen binnen het gezin.

In Latijns-Amerika en het Caribisch gebied wordt er door voornamelijk vrouwen gevochten tegen de genderideologie. Genderideologie zijn de denkbeelden omtrent genderrollen en weerspiegelt voornamelijk de stratificatie die de ongelijke positie van mannen en vrouwen in de samenleving reflecteert (Kottak, 2010: 213). Er is een proces van

empowerment in gang gezet (Sanabria, 2007: 139). *Empowerment* is in het kort het bevorderen van capaciteiten, waardoor mensen meer kansen krijgen om te kunnen voorzien in hun levensbehoeften en om voor zichzelf op te komen (Friedmann, 1996: 162). Op Curaçao zijn meerdere hulporganisaties die zich inzetten voor de *empowerment* en emancipatie van vrouwen en moeders. Hulporganisaties zijn instanties die *empowerment* kunnen faciliteren (Conger & Kanungo, 1988: 474). Met emancipatie wordt er bedoeld op het streven naar gelijke rechten (Atria, 2013). In dit onderzoek zal specifiek naar het Caribisch gebied worden gekeken. De analyse focust zich daarbinnen op de genderrollen en –identiteit en de problematiek hieromtrent.

Er zal enerzijds worden gekeken naar moeders met gezinnen met verschillende structuren: met een vrouw aan het hoofd, *female-headed households*, en met gezinnen waar ook een man aanwezig is, *double-headed households*. Hoe denken deze vrouwen over de genderrollen binnen het gezin en de opvoeding van hun kinderen? Anderzijds wordt er gekeken naar de (paraplu)visie van hulporganisaties en medewerkers van de overheid op de genderrollen binnen het gezin en hoe deze van invloed zijn op opvoeding en relaties. Eveneens zal hun kijk op problematiek zoals tienermoeders en de eventuele oorzaken hiervan worden besproken. Opvoeding, liefdesrelaties en *empowerment* bleken de grootste thema's tijdens de interviews, waardoor deze drie thema's de focus zijn geworden.

Het onderzoek zou eerst gaan over de vergelijking tussen *female-headed households* en *double-headed households*, over hoe zij hun gezin runnen en tegen welke eventuele problemen zij aanlopen. In het veld bleek echter dat het onderzoek aangepast moest worden door de taalbarrière en het feit dat problematiek meer verbonden was met in welke klasse een moeder zich bevindt. De lagere klasse vrouwen ervaren meer moeilijkheden binnen het gezin dan de midden en hogere klasse vrouwen, maar met hen kon geen Nederlands worden gepraat. De focus verschoof als gevolg naar hulporganisaties door hun zicht op de problematiek van de lagere klasse en hun beheersing van de Nederlandse taal. Eerst zouden organisaties alleen gesproken worden voor contextinformatie. Het onderscheid tussen de *female-headed households* en de *double-headed households* verdween door de verminderde relevantie en werd als onderzoeksgroep middenklasse moeders in het algemeen. Deze vrouwen beheersten het Nederlands, waardoor met hen over hun visie kon worden gepraat. In plaats van een comparatief, zal dit onderzoek een complementair karakter aannemen.

De heersende genderideologie lijkt een belangrijke verklaring te zijn voor sekseongelijkheid. Op Curaçao is echter geen onderzoek gedaan, voor zover gevonden via het internet en de digitale bibliotheek van de Universiteit Utrecht, naar de genderrollen en de

bijbehorende moeilijkheden. Zoals eerder genoemd zijn de genderrollen aan het veranderen. Er zijn hulporganisaties actief die zich bezig houden met gender, wat aangeeft dat er problematiek is op dit gebied. Het gebrek aan literatuur hierover maakt dit onderzoek wetenschappelijk relevant. Daarnaast is op Curaçao de sociale problematiek rondom de positie van de vrouw terug te zien. Curaçao heeft een hoog cijfer aan tienerzwangerschappen, laag opgeleide vrouwen en werkloosheid onder vrouwen (Ministerie van Binnenlandse Zaken, 2010: 24). Door te kijken naar de mogelijke relatie tussen de genderrollen binnen het gezin en de thema's opvoeding, liefdesrelaties en *empowerment* van moeders op Curaçao, kan meer duidelijk worden over de mogelijke genderproblematiek binnen het gezinsleven op het eiland. Door te begrijpen wat de vrouwen belangrijk vinden en wat hulporganisaties als pijlers hebben, kunnen toepassingen worden geformuleerd voor verbetering van de positie van de vrouw. Vrouwenhulporganisaties en de overheid kunnen hier veel aan hebben. Het onderzoek is dus eveneens van maatschappelijke waarde. Meerdere hulporganisaties en medewerkers van de overheid op Curaçao hebben aangegeven geïnteresseerd te zijn in dit onderzoek. Zij zullen hier ook een kopie van ontvangen.

Van 26 januari tot en met 13 april 2015 werd dit onderzoek uitgevoerd op Curaçao. Door te kijken naar middenklasse moeders van verschillend samengestelde gezinnen en hulporganisaties die zich bezig houden met vrouwen en hun gezin, is een breder beeld te schetsen over het leven van een moeder op Curaçao. De ene onderzoekster heeft de vrouwenhulporganisaties voor haar rekening genomen, waarbij gefocust werd op het doel van de organisatie en hun kijk op de genderrollen en problemen in het huishouden. De andere onderzoekster heeft de middenklasse moeders onderzocht, waarbij het ging om de ervaringen van genderrollen binnen het gezin. Door met twee onderzoekers naar een veldlocatie te gaan, kan elke onderzoeker een onderzoeksgroep voor zijn of haar rekening nemen. Deze scheiding zorgt voor het niet door elkaar gaan lopen van de visies. Daarnaast kunnen beide onderzoekers elkaar helpen waar nodig en controleren zodat er een betere betrouwbaarheid is van de resultaten.

De invloed van de heersende genderideologie op het leven van de moeders is bekeken vanuit verschillende invalshoeken. Dit geeft antwoord op de volgende vraag: Hoe kunnen de visies van vrouwenorganisaties en middenklasse moeders op genderrollen op Curaçao beschreven en begrepen worden? Deze vraag zal beantwoord worden via de volgende thema's: opvoeding, liefdesrelaties en *empowerment*. Er is door dit onderzoek meer kennis over de rol binnen het gezinsleven in de dagelijkse praktijk van moeders op Curaçao. Als conclusie kan worden gesteld dat tijdens de opvoeding genderrollen worden aangeleerd,

welke vervolgens in de liefdesrelaties van deze kinderen tot uiting komen. Bij gebrek aan informatie en communicatie tijdens de opvoeding, hebben kinderen later meer moeite met het opbouwen van stabiele relaties. *Empowerment* kan worden verkregen door aan dit gemis tegemoet te komen. Dit onderzoek bevestigt dat bewustwording over opvoeding, liefdesrelaties en *empowerment* hierbij van groot belang is.

De volgende methoden zijn gebruikt tijdens dit onderzoek: informele gesprekken met informanten, semigestructureerde interviews op afspraak en participerende observatie bij onder andere relevante activiteiten en de dagelijkse praktijk bij hulporganisaties. De antropologie gebruikt vaak als leidraad dat onderzoekers beginnen met een informeel interview met een informant en zo, via een semigestructureerd interview, overgaan op een diepte-interview (DeWalt & DeWalt, 2011: 139). In dit onderzoek was meer sprake van een semigestructureerd interview met onbekende informanten. Dit door het gebrek aan situaties waarin de onderzoekers met moeders konden interacteren. De middenklasse moeders werden gevonden via het sneeuwbaaleffect met als beginpunt de organisatie SEDA. Na dit begin zijn er meerdere hulporganisaties voorbij gekomen waarmee gesproken kon worden met hulpverleners en er is gesproken met medewerkers van de overheid. Het doel van dit onderzoek is om een beter beeld te krijgen van, en nieuwe kennis op te doen over de invulling van genderrollen binnen het gezin en de gevolgen hiervan op het gezin op Curaçao.

Deze thesis zal beginnen met een theoretisch kader wat als eerst ingaat op een korte uitleg over identiteit, gevolgd door een uitgebreidere beschrijving van gender en specifiek de genderrollen in Latijns-Amerika en het Caribisch gebied: het *machismo* en *marianismo*. Vervolgens gaat het theoretisch kader in op *female-headed households*, de rol van een vader in het gezin en de problemen die hiermee gepaard gaan. Afsluitend zal ingegaan worden op het begrip *empowerment*. In de context wordt de specifieke situatie op Curaçao beschreven. Door middel van twee empirische hoofdstukken wordt de verkregen data geanalyseerd. Het eerste empirische hoofdstuk zal ingaan op de visie van vrouwenhulporganisaties. In het tweede empirische hoofdstuk zal het gaan over de persoonlijke ervaringen van middenklasse moeders en hun kijk op de genderrollen binnen het gezin. Beide hoofdstukken richten zich zoals gezegd op de thema's opvoeding, liefdesrelaties en *empowerment*. De overkoepelende visie van de organisaties vormt een basis voor de persoonlijke ervaringen van de moeders. Aan het einde van deze thesis volgen de conclusie en discussie.

Theoretisch kader

Identiteit als constructie (Sophie)

Wie zijn wij? Wat maakt ons anders dan anderen en wat bindt ons als groep samen? Identiteit geeft ons een plaats in de wereld en vormt de verbinding tussen de samenleving en onszelf (Wekker, 1988: 46). Identiteit wordt gedefinieerd als het persoonlijke begrip van een persoon van zichzelf (Vignoles, Regalia, Manzi, Golledge & Scabini, 2006: 309; Vignoles, 2011: 404). Zo kan worden gesteld dat identiteit een constructie is. Het krijgt vorm door een complexe interactie tussen cognitieve, affectieve en sociale processen, die weer plaatsvinden in een bepaalde culturele en lokale context. Hierdoor bestaan er meerdere identiteiten gelijktijdig binnen een persoon, zoals sekse, nationaliteit, etniciteit, geloofsovertuiging en sociale klasse. Identiteit kan dus gezien worden als een voortdurend proces (Wekker, 1988: 47; Reicher, 2000 in Vignoles et al., 2006: 309; Vignoles, 2011: 404).

Het beeld van het zelf wordt tegelijkertijd gevormd met het beeld van de ander; identiteit is dus ook relationeel. Er is een verschil in toegeschreven en toegeëigende identiteit. Wat mensen ons toeschrijven, heeft een grote invloed op ons zelfbeeld. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om aspecten van sekse en etniciteit. Naast de invloed van categorisering door anderen, bepaalt een persoon of groep ook in zekere mate zelf wie ze is (Wekker, 1988: 41).

Identiteiten zijn altijd onderhevig aan verandering. Ze zijn niet statisch en vaststaand, maar flexibel en open voor aanpassing (Tilley, 2006: 8). Moderne identiteit in de huidige mondialiserende wereld heeft diversiteit als kenmerk. We hebben te maken met constante verandering en onzekerheid. De vroegere zekerheid van klasse, cultuur, behoren tot een gemeenschap met een gezamenlijk verleden en een stabiele identiteit is verdwenen (Tilley, 2006: 10). We zijn gedwongen onze eigen identiteit te vinden in de toenemende verscheidenheid. Verschillende etnische groepen nemen binnen een samenleving ook allemaal hun eigen cultureel gevormde begrip van identiteit mee (Wekker, 1988: 47).

Gender, de culturele constructie van mannelijkheid en vrouwelijkheid, is binnen verschillende culturen een belangrijk aspect van identiteit. Gender, en de invulling hiervan kan per cultuur verschillen en hierdoor zal genderidentiteit dus ook op een andere manier vorm worden gegeven (Wekker, 1988: 46). Genderidentiteit wordt steeds heronderhandeld door uitwisseling van taal en door sociale prestaties. Familie, school, cultuur en de media spelen een belangrijke rol bij socialiseren en het verwerven van de genderidentiteit. Al deze middelen organiseren en beïnvloeden de emotionele, cognitieve en gedragsmatige regels die individuen gebruiken om hun genderidentiteit te vormen (Cerulo, 1997: 387).

Gender (Berber)

Gender is niet het biologische, maar het culturele aspect van iemands sekse. Gender omvat de cultureel gestructureerde ideeën omtrent het man of vrouw zijn. Gender is de manier waarop verschillen en overeenkomsten met betrekking tot fysieke seksualiteit worden begrepen, betwist, georganiseerd en in praktijk gebracht (Gutmann 1996: 11 in Sanabria 2007: 146). Mannelijkheid en vrouwelijkheid zijn sociale constructen en geen vaststaande, maar fluïde concepten (Nagel, 2003: 51). De geconstrueerde ideeën omtrent gender kunnen zich uiten in genderverhoudingen, in deze thesis ook wel genderrollen genoemd, genderstereotypen en genderstratificatie.

Genderrollen zijn de taken en activiteiten die een cultuur aan mannen en vrouwen toeschrijft. Dit kan te maken hebben met arbeid voor inkomen voor het gezin of het opvoeden van kinderen. Genderstereotypen zijn over-gesimplificeerde, maar sterke ideeën over de karakteristieken van mannen en vrouwen. Dit zijn de heersende ideeën over de genderrollen, bijvoorbeeld dat vrouwen niet horen te werken en dat mannen zich niet te veel met de kinderen moeten bemoeien. Genderstereotypen gaan ook over gewenste kledingvoorschriften, haardracht, vrijetijdsbesteding, en mannelijk en vrouwelijk gedrag. Genderstratificatie is de oneerlijke verdeling van sociaal gewaardeerde middelen, zoals macht, prestige, mensenrechten en persoonlijke vrijheid tussen mannen en vrouwen die ook de ongelijke positie van mannen en vrouwen in de samenleving reflecteert. Deze genderstratificatie vloeit voort uit de genderrollen en –stereotypen (Kottak, 2010: 213).

Volgens Nagel (2003: 53) is de politieke economie van gender formeel ingebed in de wet, in de politiek en in *business protocols* en is het informeel ingebed in de cultuur, zoals manieren van interactie, normen en waarden, eer, en de manier van zaken doen. Ook zegt zij dat het huishouden wordt gezien als ‘vrouwenwerk’ maar dat dit wel een fluïde concept is: mannen helpen hun vrouwen wel, maar zij zullen het werk in huis nooit ‘mannenwerk’ gaan noemen. Zo is te zien dat genderideologieën en –normen het dagelijks leven beïnvloeden. Welke rollen, zoals economisch, politiek, sociaal of cultureel, een man of vrouw kunnen aannemen hangt af van de genderrollen die heersen. Deze bepalen in welke sferen de mannen of vrouwen zich mogen begeven. Dit hangt allemaal samen met wat gezien wordt als mannelijkheid en als vrouwelijkheid en het gepaste gedrag wat hieraan wordt toegeschreven (Sanabria, 2007: 146-147). Op het gebied van seksualiteit zijn vrouwen meer gebonden dan mannen. Het merendeel van de samenlevingen keurt het goed dat mannen meerdere partners hebben, dit geldt niet voor vrouwen. Deze dubbele seksuele standaard heeft te maken met de genderstratificatie (Kottak, 2010: 216).

Onderwijs en werk zijn ook *gendered* aspecten van de samenleving. Mannen hebben historisch gezien vaker en meer toegang tot onderwijs. En de *gendered* sociale rollen geven mannen meer kansen om te migreren naar de stad of andere regio's om te zoeken naar werk. Volgens Sanabria is dit vooral van toepassing in Latijns-Amerika en in het Caribisch gebied (Sanabria, 2007: 153).

Genderstatus is meer gelijk als het privé (huiselijke) en publieke (straat) domein niet strikt gescheiden zijn zoals in de *private/public discourse*, ook wel: *house/street divide*. Het publieke domein heeft te maken met handel, politiek en werk, en het private domein met het huishouden en opvoeden van de kinderen. Als deze twee domeinen wel erg gescheiden zijn heeft het publieke domein meer prestige dan het private domein. Cross-cultureel zijn de activiteiten van vrouwen meer aan het private domein gelinkt dan de activiteiten van mannen (Kottak, 2010: 217).

Gender is een groot onderdeel van identiteit wat wordt toegeschreven aan een man of vrouw. Genderstratificatie heeft invloed op de positie van de seksen. Economische rollen kunnen tegen de genderstratificatie en daarmee genderidentiteit ingaan; aan een toegeschreven identiteit kan men zich ontworstelen. Wanneer het economisch beter gaat met bijvoorbeeld een vrouw, zou zij makkelijker los kunnen komen van bestaande geconstrueerde genderrollen die aan haar identiteit toegeschreven zijn.

Genderrollen in Latijns-Amerika en het Caribisch gebied (Berber)

Voor de komst van de Europeanen in Latijns-Amerika en het Caribisch gebied was er geen genderongelijkheid zoals dat er nu is. Met de komst van het katholicisme tijdens de koloniale tijd zijn vrouwen onder aan de hiërarchie komen te staan en kwamen de stereotype genderrollen op die centraal staan in dit onderzoek (Sanabria, 2007: 152).

Veel auteurs hebben de vrouw in Latijns-Amerika beschreven als passief en onderdanig aan de man, als onderdeel van de cultuur. Hun genderidentiteit is gebouwd rond het zichzelf opofferen voor de kinderen; het moederschap. Dit wordt ook wel *marianismo* genoemd (Chant & Craske, 2003: 9-10). Het *marianismo* omschrijft hoe de ideale vrouw zich gedraagt en is gebaseerd op het katholieke 'Virgin Mary' als vrouw. Het *marianismo* bestaat dan ook uit twee aspecten: de kuise maagd Maria, wat het katholicisme naar dit gebied heeft gebracht, en de moeder. Het moederschap is erg belangrijk en moeder zijn is dan ook een eervolle identiteit (Sanabria, 2007: 152; Chant & Craske, 2003: 9). Als een vrouw een kind krijgt staat dit gelijk aan 'zich als vrouw realiseren' (Steenbeek, 1995: 64). Naast onderdanig te zijn aan hun man, zijn zij ook onderdanig aan hun schoonmoeder. Door deze 'beperkingen'

zijn vrouwen niet aan het werk en speelt hun leven zich af binnen het huis (Sanabria, 2007: 152).

Tegenover het *marianismo* staat het *machismo*: de man en zijn mannelijkheid wat de interactie met vrouwen en andere mannen structureert. De ideale *machoman* is niet angstig en hij beschermt de eer van de familie waardoor hij autoriteit heeft over voornamelijk de vrouwen. Hij is heteroseksueel en wordt gezien als een persoon met een natuurlijke, ongeremde en oncontroleerbare seksuele *drive*. Hij mag, anders dan bij de vrouwen, seks hebben buiten het huwelijk en buitenechtelijke kinderen krijgen. *Machismo* wordt vaak als de oorzaak gezien van huiselijk geweld en het verlaten van vrouw en kinderen. Het leven van de man speelt zich wél af op straat en buiten het huis (Sanabria, 2007: 152; Chant & Craske, 2003: 172). Wat ook belangrijk is om te noemen is het feit dat door vrouwen de mannen hun mannelijkheid kunnen bewijzen. Als de mannen niet over vrouwen kunnen overheersen en geen dominante rol kunnen aannemen, wordt dit bestempeld als falen en zullen zij als vrouwelijk worden gezien (Steenbeek, 1995: 44). Niet alle mannen en vrouwen voldoen, of willen voldoen, aan deze stereotype genderrollen. Het *machismo* en *marianismo* zijn ideologische gendermodellen, maar deze hoeven niet in alle situaties hetzelfde en in dezelfde mate naar voren te komen. Ze verschillen bijvoorbeeld per klasse, per etniciteit en gezin (Sanabria, 2007: 165-167). Toch worden deze noties gebruikt als leidraad om de genderrollen binnen het gezin op Curaçao beter te kunnen begrijpen.

Het *house/street divide* of *public/private discours* wordt vaak als een kenmerk van het *machismo* en *marianismo* genoemd. Het domein van de vrouw is in huis en het domein van de man is op straat (Sanabria, 2007: 152; Peterson, 2014: 151; Safa, 1990: 355; Gal, 2002: 78). Mannen die veel tijd thuis spenderen worden gezien als geen ‘masculiene man’. Vrouwen die wel een domein op straat hebben worden gezien als slecht en vergeleken met prostituees (Sanabria, 2007: 156-159). Het *public/private discours* is een ideologisch concept, want de lijn tussen het publieke en het private domein wordt steeds weer opnieuw onderhandeld. Dit kan dus als fluïde gezien worden en de grenzen tussen de domeinen als poreus (Gal, 2002: 78-79). Maar toch worden familie, huis en vrouwen met elkaar geassocieerd, zoals mannen met de straat en het *machismo* (Steenbeek, 1995: 55). Het is niet altijd het geval dat vrouwen ‘vechten’ tegen het *house/street divide*, maar de politieke en economische veranderingen in de wereld maken het moeilijk voor de vrouw om zich hier aan te houden. Door de industrialisatie en urbanisering is de rol van de familie kleiner, en de rol van de staat groter geworden. Dit trekt de vrouwen naar de arbeidsmarkt (Safa, 1990: 355).

Ook zijn er auteurs die vrouwen expliciet uit de slachtofferrol halen. Ehlers (1991) pleit zelfs dat vrouwen huiselijk geweld verwelkomen omdat zij zo spiritueel dicht bij écht *womanhood* staan (Ehlers 1991 in Sanabria, 2007: 153). Murnen, Perot en Byrne (1989) in Maybach (1994: 92) beweren dat vrouwen die traditionele genderrollen aanhangen minder goed zijn in het aangeven dat ze geen seks willen en daarom zichzelf vaak de schuld geven als zij ongewenste seks ervaren. Vrouwen gebruiken hun seksualiteit om hun relatie te beveiligen en verwachten zelfs dat mannen traditioneel en agressief zijn. Door traditionele ideeën over *daten* komen vrouwen ook sneller in aanraking met *machomannen*. Steenbeek (1995: 46) laat zien dat vrouwen mannen als onvolwassen en onverantwoordelijk zien. De vrouwen voelen zich hierin geestelijk superieur en willen dan ook onverantwoordelijk mannengedrag zien om deze superioriteit te bevestigen.

Sommige vrouwen verwelkomen dus traditionele genderrollen, maar andere vrouwen ondervinden hier wel problemen van. Vrouwenbewegingen verspreiden zich door heel Latijns-Amerika en worden steeds sterker; vrouwen zijn niet passief (Sanabria, 2007: 139). Er zijn genoeg voorbeelden waarin vrouwen ook werken en zo dus niet volgens het *house/street divide* leven. Peterson (2014: 160) geeft een voorbeeld waarbij vrouwen hun man helpen met vissen en zo veel geld verdienen. De mannen waarderen dit vaak niet; ze zijn jaloers op de mannen van wie de vrouw niet werkt. Steenbeek (1995: 237) wijst er sterk op om vrouwen niet als passieve slachtoffers te zien maar als handelende personen. Zij geeft ook aan dat er vormen van protest zijn tegen het *machismo*. Veel vrouwen logeren tijdelijk in hun ouderlijk huis als hun man iets heeft gedaan wat hun niet bevalt, zoals afspreken met een andere vrouw. Ze wachten tot de man hun smeekt terug te komen. Ook gaan vrouwen wel eens de directe confrontatie aan. Het komt vaak voor dat mannen hun vrouw verlaten, of dat het stel wil scheiden. Het kan ook zijn dat mannen met een laag inkomen migreren voor werk om voor hun gezin als broodwinner inkomen te kunnen genereren. Het is niet ongewoon dat mannen stoppen met het sturen van geld naar het thuisfront of niet meer terugkomen. Vaak is de reden hiervoor het hebben van een andere vrouw (Chant & Craske, 2003: 172). Dit leidt dan tot een scheiding waarbij de vrouw een alleenstaande moeder wordt: een *female-headed household*.

Gezinsstructuren (Sophie)

Een huishouden kan gedefinieerd worden als een huishoudelijke eenheid bestaande uit mensen die een huiselijke ruimte en fundamentele reproductieve activiteiten delen (Chant, 1997 in Chant & Craske, 2003: 162). Huishoudens zijn belangrijk voor socialisatie, waarin onder andere het begrip en de uitwerking van gender overgedragen wordt. Het overheersende

beeld is dat huishoudens patriarchaal zijn, dus met een man aan het hoofd. Er is echter veel diversiteit in huishoudvormen. Een *female-headed household* is de algemene term voor een huishouden waar aan het hoofd van het huishouden een mannelijke partner ontbreekt. Vaak is het hoofd van het gezin een alleenstaande moeder. De groei hiervan is een van de meest recente, prominente trends in huishoudvormen in Latijns Amerika en het Caribisch gebied (Chant & Craske, 2003: 163-174; Abraham-van der Mark, 2003: 80).

Prioriteiten voor een gezin zijn ten eerste veiligheid en zekerheid. Daarnaast is het belangrijk om financiële middelen te hebben. De hoeveelheid beïnvloedt het migreren van leden van het gezin, het laten werken van kinderen en giften aan familieleden in het buitenland. Ten derde is het belangrijk om te investeren in de ontwikkeling van kennis en vaardigheden, voornamelijk in die van de mannelijke leden van het huishouden. Als laatste wordt er ook aandacht besteed aan het participeren in gemeenschapsorganisaties. Dit wordt echter wel alleen in resterende tijd gedaan (Friedmann, 1996: 168).

De meest voorkomende vormen van *female-headed households* zijn: de alleenstaande moeders, waarbij moeders met hun kinderen leven; uitgebreide huishoudens geleid door een vrouw, waarbij het opgebouwd is uit een moeder, kinderen en andere familie; en de geïntegreerde *female-headed* eenheid, waarbij het gaat om een jonge moeder en haar kinderen in een groter huishouden, vaak van de ouders van de jonge moeder (Chant, 1997 in Chant & Craske, 2003: 171). Wanneer een uitgebreid huishouden drie of meer generaties bevat, wordt er gesproken van een *extended family* (Kottak, 2010: 235).

Female-headed households hebben meerdere kenmerken. De grenzen van het gezin zijn poreus, want er komen vaak nieuwe leden bij en er vertrekken ook weer leden, zoals kinderen. Er verblijven ook leden van de kernfamilie in een andere uitgebreide familie. Vaak zijn er kortstondige seksuele relaties en ontstaan er buitenechtelijke kinderen. Het gezinsleven draait om de moeders, kinderen en andere vrouwen. Mannen verblijven daar vaak maar kort (Sanabria, 2007: 160; Van Wijk & De Bruijn, 2012: 2). Redenen voor het ontstaan van *female-headed households* zijn de migratie van mannen voor werk, scheidingen, verlaten, weduwschap, ongehuwd ouderschap en over het algemeen de gedachte dat kinderen de verantwoordelijkheid zijn van de vrouw (Kottak, 2010: 229). Daarnaast heeft het ook te maken met dat er meer kansen voor vrouwen op de arbeidsmarkt zijn, door economische transformaties en vrouwselectieve migratie (Chant & Craske, 2003: 180). Vrouwen zijn hierdoor meer in staat om voor zichzelf te zorgen.

In de jaren tachtig waren *female-headed households* een nieuw fenomeen, met het oog op de bestaande stereotypen (Dore, 1997 in Sanabria, 2007: 159). In Latijns-Amerika en de

Cariben is een huishouden met een man aan het hoofd de norm. In de jaren negentig groeide het aantal gezinnen met een vrouw aan het hoofd, waarschijnlijk door de omwenteling van de economie naar een vrije markt en de daaruit volgende versterking van de verschillen tussen de seksen (Sanabria, 2007: 160). Genderstratificatie vermindert door de combinatie van mannelijke migratie en de prominentere rol van de vrouwen voor het binnenbrengen van het inkomen (Tanner, 1974 in Kottak, 2010: 222).

Het bestaan van matrifocale, in tegenstelling tot patriarchale, huishoudens laat zien dat de overheersende en stereotype ideologieën vaak op gespannen voet staan met de werkelijkheid binnen gezinnen. Een *female-headed household* is in overeenstemming met het *marianismo* als er gekeken wordt naar het moederschap, maar het gaat in tegen het *marianismo* als onderdanige vrouw. De structuur en overleving zijn een afwijzing van de mannelijke autoriteit, vrouwelijke onderwerping en dominante opvattingen over seksualiteit en genderrollen (Sanabria, 2007: 161). Het huwelijk en moederschap waren tot voor kort een onontkoombaar lot van de vrouw. Vrouwen die hierin faalden, werden weggezet als slechte vrouwen of zelfs prostituees (Nencel, 1996 in Chant & Craske, 2003: 167).

Hoewel er meer erkenning ontstaat voor verschillende vormen van huishoudens, gaat de sociale stigmatisatie van *female-headed households* door. Dit geeft de moeilijkheid aan van het veranderen van de bestaande norm van een traditioneel tweeouder patriarchaal huishouden (Chant, 2002 in Chant & Craske, 2003: 193). De toename van *female-headed households* en de toegenomen economische participatie van vrouwen geeft wel de afname van de standaard aan. Het beeld van vrouwelijkheid is hierdoor veranderd, maar de betekenis van mannelijkheid is niet veranderd. Zelfs als vrouwen voor het inkomen zorgen, wordt de man vaak nog als hoofd van het huishouden gezien. De vraag blijft of er daadwerkelijk een verandering is in de kijk op de vrouwelijke identiteit en haar macht (Chant & Craske, 2003: 186).

De koestering van de traditionele genderstereotypen wordt in stand gehouden door de beide seksen zelf en ook door de socialisatie van kinderen. Vrouwen willen niet dat mannen helpen in het huishouden, omdat ze dan geen echte man hebben. Mannen willen investeren in de mannelijke identiteit omdat vrouwen meer op mannelijk terrein komen. Mannen verliezen macht en status buiten het huis en vrouwen kunnen nog steeds echte vrouwen zijn. Dit wordt de 'mannelijke crisis' genoemd. Vrouwen krijgen de schuld voor deze 'neergang' van de bestaande familiestructuur door hun afwezigheid bij het gezin door hun werk (Chant & Craske, 2003: 187).

Moederschap blijft de belangrijkste bepaler van identiteit bij de lage inkomensklasse. Werk heeft een positieve uitwerking op *empowerment* en maakt vrouwen minder afhankelijk van hun echtgenoten, maar in werkelijkheid betekent het een dubbele baan met ook het huishouden erbij (Chant, 1996 in Chant & Craske, 2003: 186). Mannen nemen nog steeds geen huishoudelijke taken over. Een *female-headed household* heeft een positieve uitwerking op de kansen van de dochters, omdat de moeder in dit geval meer gefocust is op haar dochter dan in een *double-headed household*. De structuur zou een positieve invloed hebben op de autonomie van vrouwen en hun *empowerment* door de vrijheid zonder de controle van een man (Chant, 1985 in Chant & Craske, 2003: 182). Als kanttekening moet worden geplaatst dat ook in *double-headed households* vrouwen de ruimte hebben voor ontwikkeling.

Vanaf de late jaren negentig is er toegenomen sociale steun voor kwetsbare groepen, zoals alleenstaande moeders. Dit resulteert in meer aandacht voor eigenwaarde, assertiviteit en trainingen voor vaardigheden. Het is echter moeilijk gebleken om de juiste mensen te bereiken met deze voorzieningen en de resultaten zijn niet altijd goed te zien (Chant & Craske, 2003: 192).

Afwezige vaders en mannen (Sophie en Berber)

Het uit elkaar gaan van de ouders in de vroege kindertijd en veranderingen in de zorg voor het kind, hangen samen met de timing van de eerste menstruatie, de leeftijd waarop iemand seksueel actief wordt, de eerste zwangerschap en de lengte van het eerste huwelijk (Ellis et al, 2003: 801; Quinlan, 2003: 376). Jongens die worden geboren in een matrifocaal huishouden vertonen in de adolescentie meer agressie, competitie, lage ouderlijke investering en verlaging van hun beeld van vrouwen. Meisjes in zo een huishouden laten een vroege seksuele interesse zien, jonge leeftijd van seksuele activiteit, negatieve attitudes over mannen en het slecht kunnen behouden van een lange termijn relatie met één man. Het ontbreken van een vader is zo een risicofactor (Draper & Harpending, 1982: 255; Ellis et al, 2003: 818). Jongens die zijn opgegroeid in een *double-headed household* vertonen minder interesse in competitieve dominantie met andere mannen, en meisjes in zo een gezin hebben een latere seksuele interesse en activiteit plus een wil om te zoeken naar een man die in haar en haar kinderen wil investeren (Draper & Harpending, 1982: 255). De aanwezigheid van de biologische vader of een vaderfiguur zorgt voor meetbare voordelen op het gebied van de sociale en reproductieve carrières van zoons (Scelza, 2010: 295).

In het Caribisch gebied heerst een ideologie van het patriarchaat, maar toch zijn er veel situaties waarin de vrouw economische autonomie heeft, een man vaak afwezig is of

waarin zij het hoofd van het gezin is (Momsen, 2012: 75). Dit wordt een *double paradox* genoemd; het patriarchaat binnen matrifocale samenlevingen. Deze matrifocale waarden ontwikkelen zich het sterkst onder de lagere klasse afro-Caribische groepen (Momsen, 2012: 73). Veel vrouwen verkeren in een bezoekrelatie en de meeste huwelijken vinden pas plaats nadat de kinderen zijn geboren (Lindsay, 2002 in Momsen, 2012: 75). Dit kan een reden zijn voor de marginaliteit en absentie van mannen in gezinnen en wordt als een probleem gezien in Caribische samenlevingen (Momsen, 2012: 76). Volgens Momsen (2012) werd het Caribisch gebied vroeger vooral onderzocht door sociale antropologen die de mannen in dit gebied afschilderden als *marginal to family life* omdat er weinig van hen werd verwacht in hun rol als vader. Dit zou hebben geleid tot de dominantie van vrouwen in afro-Caribische gezinnen. Dit is volgens de auteur bewezen door het hoge aantal *female-headed households*.

Wanneer een man een hele wijk zwanger maakt wordt hij gezien als een echte *machoman*. Het hebben van kinderen wordt door een man gezien als een *badge of honour*, en door vrouwen gezien als het betreden van de volwassen levensfase. Stutterheim (2013) schrijft ook over *bysides*, dit zijn buitenechtelijke relaties. Hoe meer *bysides*, hoe hoger de sociale status van de man (Stutterheim, S. E., Bertens, M. G., Mevissen, F. E., & Schaalma, H. P., 2013:424-425). In de volgende hoofdstukken komt het begrip *bysides* terug als buitenvrouwen.

Overeenkomend met het *house/street divide* schrijft Momsen (2012) dat jonge meisjes vaak bij het huis blijven en dat jonge jongens rond mogen lopen waar ze willen. Als deze jonge jongens ouder worden, spenderen ze steeds minder tijd thuis maar blijven ze wel de *rolmodels* voor hun vrouwelijke familieleden. Vrouwen spenderen meer tijd in en rond het huis. Vandaag de dag hebben jonge, alleenstaande moeders de mogelijkheid door te studeren en te werken waardoor de kinderen worden achtergelaten bij vrouwelijke familieleden (Momsen, 2012: 78).

Empowerment en vrouwenhulporganisaties (Berber)

Empowerment is in het kort het bevorderen van capaciteiten waardoor mensen meer kansen krijgen om te kunnen voorzien in hun levensbehoeften en om voor zichzelf op te komen. *Empowerment* kan gezien worden als macht; niet als macht over anderen, maar meer als een capaciteit. Lezen en schrijven kan bijvoorbeeld gezien worden als een capaciteit die *empowerment* in de hand werkt. Het participeren in collectieve activiteiten zorgt voor meer controle over het eigen leven (Friedmann, 1996: 162-164).

Elk huishouden probeert te voorzien in zijn levensbehoeften, onder veranderende condities, en als het kan zelfs deze te verbeteren. De basisprincipes voor maatschappelijke sterkte zijn een veilige leefomgeving, vrije tijd, sociale netwerken, maatschappelijke verenigingen, kennis en vaardigheden, relevante informatie, productiemiddelen en financiële middelen (Friedmann, 1996: 167-168). *Empowerment* heeft fundamenteel te maken met het vergroten van de vrijheid van de armen en gemarginaliseerden om keuzes te maken en acties te ondernemen voor het vormgeven van hun leven (Narayan & Petesch, 2007: 12). Ontsnappen aan armoede vergroot de individuele vrijheid om eigen dromen te vervullen. De verbetering van capaciteiten heeft een direct en indirect effect op het verrijken van het leven van mensen (Sen, 2000 in Narayan & Petesch, 2007: 12). *Empowerment* hoeft niet per definitie ook zo gezien te worden. Vaak zijn activiteiten niet zozeer gericht op het verkrijgen van meer macht of op het vechten tegen bijvoorbeeld heersende genderrollen, maar kan dit wel de uitwerking ervan zijn (Peterson, 2014: 164).

Er zijn verschillende vormen van *empowerment*. *Economische empowerment*: de mogelijkheid tot toegang, het bezitten en het controleren van bronnen. Hierbij gaat het om inkomen, bezit van land, betaald werk en het zelf kunnen controleren van financiële beslissingen. *Politieke empowerment*: de mogelijkheid om te participeren in het besluitvormen omtrent bronnen, rechten en aanspraken binnen de samenleving. *Sociale empowerment*: de mogelijkheid tot het controleren van de besluitvorming binnen de huiselijke sfeer. Dit kan gemeten worden door te kijken naar de vrijheid van vrouwen om te gaan en te staan waar ze willen, huiselijk geweld, seksualiteit, huwelijk en toegang tot educatie. *Psychologische empowerment*: de mogelijkheid tot het vinden van de macht om je eigen keuzes te maken. Dit is te meten door te kijken naar de *agency*, autonomie en *self-esteem* (Brody, Dworkin, Dunbar, Murthy & Pascoe, 2013: 12). Deze vormen van *empowerment* zullen in de volgende hoofdstukken nog aan de orde komen.

Vrouwen die problemen ondervinden met het runnen van een gezin of onderhouden van hun liefdesrelaties kunnen bij hulporganisaties aankloppen voor hulp. Hulporganisaties zijn de instanties die *empowerment* kunnen faciliteren (Conger & Kanungo, 1988: 474). Het gaat dan niet alleen om hulp op financieel gebied, maar om vrouwen meer controle over hun eigen leven te geven. Om mensen meer zelfredzaam te maken, kan worden gekeken naar de middelen en capaciteiten van een individu en van de familie. Deze middelen kunnen beïnvloeden wat een persoon kan bereiken in zijn of haar leven. Er wordt onderscheid gemaakt tussen materiële, persoonlijke, sociale, politieke en psychologische aspecten. Met schaarse voorzieningen bij bepaalde aspecten zijn arme mensen beperkt in het kunnen maken

van keuzes, in het weerstand bieden tegen tegenslagen en vechten voor een betere toekomst (Narayan & Petesch, 2007: 16). Voorzieningen zijn van belang bij het stimuleren van het proces van *empowerment*, zoals educatie en werk. *Agency* is ook een belangrijk concept bij de beschrijving van *empowerment*. Het gaat hierbij om het vermogen om keuzes te formuleren en het kunnen controleren van middelen en beslissingen die van invloed zijn op belangrijke aspecten van het leven (Malhotra & Schuler, 2005: 72-73).

Door een beter begrip van genderidentiteit, de concepten *machismo* en *marianismo*, gezinsstructuren, de percepties van het vaderschap en de begrippen rondom *empowerment*, kan nu worden ingezoomd op Curaçao. Het volgende hoofdstuk zal ingaan op verschillende huishoudvormen, de positie van vrouwen in het gezinsleven, het belang van het moederschap en *empowerment* op het eiland.

Context

Huishoudens en gezinnen op Curaçao (Sophie)

Het Caribisch gebied wordt vaak samengenomen met Latijns-Amerika, waardoor het aannemelijk zou zijn dat de genderstereotypen van *machismo* en *marianismo* ook van toepassing zijn op Curaçao. De mannen zijn de *macho's* en de vrouwen ontlene hun identiteit aan moederschap en zijn onderdanig aan de mannen (Sanabria, 2007: 152). Zoals al eerder genoemd zijn deze concepten echter niet statisch en per situatie en context verschillend (Sanabria, 2007: 146).

Een huishouden en een gezin zijn twee verschillende concepten. Een huishouden kan al uit één persoon bestaan (alleenstaande), terwijl een gezin door twee of meer personen wordt gevormd. Gezinsleden zijn allen aan elkaar verwant (bloed- of aanverwantschap: familiebanden), in tegenstelling tot de leden van het huishouden die niet per se verwanten van elkaar zijn (Maduro, 2011: 56). De gemiddelde huishoudgrootte is door de tijd heen afgenomen op Curaçao. In 1992 was het 3,5 personen per huishouden, wat in 2001 was gedaald naar 3,0 personen en in 2007 2,7 personen bedroeg (Maduro, 2011: 57). Maduro (2011) laat ook zien dat de samenstelling van huishoudens veranderd is in de afgelopen 10 jaar. Het huishouden met een kerngezin, dus een vader en/of moeder met of zonder kinderen, zonder andere inwonende personen komt het meest voor op Curaçao. De categorieën 'gehuwd met kind' en 'vrouw met kind' zijn de grootste groepen binnen deze huishoudvorm: respectievelijk 18,9 en 16,0 procent. Gehuwde stellen met kinderen zijn afgenomen en vrouwen met een kind is toegenomen (Maduro, 2011: 58). De *extended family*, waarbij het gaat om twee of meer kerngezinnen in een huishouden, is vanaf 1992 afgenomen, maar nog steeds voorkomend met een percentage van 7,9 procent (Maduro, 2011: 57).

Op Curaçao is 66 procent van de mannen en 34 procent van de vrouwen hoofd van het gezin. In de leeftijdsklasse vijftien tot en met 24 jaar is zelfs veertig procent van de vrouwen hoofd van het gezin. De helft van de gezinnen met een vrouw aan het hoofd, de *female-headed households*, leeft onder de armoedegrens (Universiteit van de Nederlandse Antillen en het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninklijke Relaties, 2010: 22; Abraham-van der Mark, 2003: 80). Vrouwen in het Caribisch gebied dragen tegenwoordig economisch een groot deel bij aan hun gezin. Ze werken meer dan voor de jaren negentig (Safa, 1990: 364).

In de Cariben hebben vrouwen aan het hoofd regelmatig hulp van een andere vrouw uit het gezin of de familie. De *extended family* is als samenlevingsvorm afgenomen gezien de verandering in huishoudvormen, maar wel van belang als vangnet voor families. Vaak wonen

meerdere generaties van een familie bij elkaar in huis of in de straat waardoor de familie elkaar kan helpen. Niet alleen *female-headed households*, maar ook *double-headed* families helpen elkaar (Bolles, 1983 in Antrobus, 2005; Peterson, 2014: 156; Van Wijk & De Bruijn, 2012: 2). De familieleden ondersteunen elkaar op deze manier, wat een oplossing kan zijn voor de problemen van *female-headed households*. Toch hebben gezinnen met een vrouw aan het hoofd op Curaçao meer kans om arm te zijn dan gezinnen met een man aan het hoofd (CBS, 2014). Vaders zijn beduidend vaker uitwonend, maar dat hoeft niet te betekenen dat ze ook geen rol spelen in het leven van hun kinderen (Distelbrink & Ketner, 2011: 54).

De algemene notie is dat mannen zich niet binden. Deze notie heeft invloed op de partnerkeuze van vrouwen. Het ideaalbeeld is wel een gezin met een man aan het hoofd, maar dit is niet altijd de realiteit. Op Curaçao is monogamie niet de norm. Mannen hebben vaak naast hun vrouw nog één of meerdere buitenvrouwen. Meer buitenvrouwen wordt geassocieerd met een hogere sociale status. Condoomgebruik is vaak inconsistent op het eiland. Het gevolg is dat vaders kinderen alleen verwekken en minder op sociaal of economisch vlak bijdragen (Stutterheim, S. E., Bertens, M. G., Mevissen, F. E., & Schaalma, H. P., 2013: 424).

De vrouw is trots en krijgt waardering als zij het alleen doet als moeder. Voor vrouwen is het krijgen van een kind het bewijs van het bereiken van volwassenheid, want ze wordt dan een gelijke met haar ouders en met name haar moeder (Stutterheim, S. E., Bertens, M. G., Mevissen, F. E., & Schaalma, H. P., 2013: 423). Hiermee wordt de toegeschreven identiteit van moeder omgezet naar een toegeëigende identiteit. Het belangrijkste voor haar is haar kind en zijn of haar succes in het leven. Dit komt overeen met het belang van moederschap van het *marianismo*. Een citaat uit het beleidsstuk van de Universiteit van de Nederlandse Antillen en het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninklijke Relaties (2010: 68) laat echter zien dat vrouwen zich onafhankelijk kunnen voelen ten opzichte van een man, wat niet strookt met het afhankelijke aspect van deze stereotype genderrol.

'Ik ben van mening dat een vader niet nodig is bij het opvoeden van een kind. De meesten verlaten toch hun gezin, wat vaak komt door hun machogedrag. Ze moeten veel vrouwen hebben en hoe verspreider hun kinderen, hoe beter ze dat vinden. Sommige mannen beargumenteren ook dat het in de Bijbel staat, dus dat mannen veel vrouwen moeten hebben' (Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninklijke Relaties, 2010: 68).

Voor gezinnen op Curaçao zijn gendergelijkheid, *empowerment* van vrouwen en voedselzekerheid van groot belang, want mannen kunnen het gezin verlaten. Vrouwen blijven dan met de kinderen achter en moeten het gezin draaiende houden (Antrobus, 2005: 99). Bij deze *female-headed households* zijn vaak problemen in het gezin, maar het krijgen van het eerste kind geeft de vrouw een doel in het leven en dit geeft haar kracht (Universiteit van de Nederlandse Antillen en het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninklijke Relaties, 2010: 7; Steenbeek, 1995: 64). Door modernisering en individualisering hebben moeders nu de kans om de autonomie in de opvoeding van hun kinderen te eisen (Universiteit van de Nederlandse Antillen en het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninklijke Relaties, 2010: 8).

Vrouwenhulporganisaties en de overheid op Curaçao (Berber)

Op Curaçao zijn er veel hulporganisaties die zich bezighouden met de positie van vrouwen en hun kinderen, een voorbeeld hiervan is SEDA. Naast SEDA zijn er voor dit onderzoek meerdere hulporganisaties bezocht: Parada, Mami Sa, Kas Bruder Pius en de Gezinsvoogdij instelling. Deze hulporganisaties houden zich ook allemaal bezig met vrouwen, gezinnen en de problemen die hiermee gepaard gaan. De genoemde instanties zullen in de empirische hoofdstukken meer naar voren komen.

Tegenwoordig wordt gendergelijkheid gestimuleerd door de overheid. Voor vaders geldt dat ze nu meer verantwoordelijkheden hebben naar hun kinderen toe, ook op financieel gebied. Scholing is toegankelijker geworden voor vrouwen, wat goed te gebruiken is als ze willen werken (Universiteit van de Nederlandse Antillen en het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninklijke Relaties, 2010: 69). Het hebben van een opleiding leidt tot een hogere eigenwaarde en meer capaciteiten, waardoor een man ‘niet meer nodig is’. Ook kan de zorg tegenwoordig worden uitbesteed door onder andere de mogelijkheid het kind naar de crèche te brengen. Op deze manier wordt het voor vrouwen makkelijker om te gaan werken en hun gezin alleen te runnen (Universiteit van de Nederlandse Antillen en het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninklijke Relaties, 2010: 9).

Moeders kunnen problemen ondervinden met het runnen van een gezin op Curaçao. Een *female-headed household* kan bijvoorbeeld problemen ondervinden zoals armoede, gebrek aan scholing en ontwikkeling, en weinig vrijheden voor eigen keuzes om hun leven te beïnvloeden. Hulporganisaties zoals SEDA proberen vrouwen met een hulpvraag te ondersteunen en te *empoweren*. Dit onderzoek gaat kijken naar welke verschillende hulporganisaties er zijn op dit gebied en hoe zij aankijken tegen de problematiek omtrent de

thema's opvoeding, liefdesrelaties en *empowerment*. Hiermee wordt een parapluvisie beschreven die leidt tot een beter begrip van de bredere discussie waarna vervolgens kan worden ingegaan op de persoonlijke ervaringen van middenklasse moeders. Bij deze moeders zal ook gekeken worden naar hoe zij aankijken tegen de genderrollen binnen het gezin en hoe zij deze beleven.

Empirisch hoofdstuk – Vrouwenhulporganisaties aan het woord (Berber)

Dit empirisch hoofdstuk gaat in op de visie van de experts en vrouwenhulporganisaties op Curaçao omtrent de volgende thema's: opvoeding, liefdesrelaties en *empowerment*. Om deze thema's en de visies van de experts en hulporganisaties goed te kunnen uitleggen geeft het hoofdstuk eerst een beschrijving van de verschillende hulporganisaties die zijn bezocht tijdens dit onderzoek. Daarna zullen de drie thema's – opvoeding, liefdesrelaties en *empowerment* – behandeld worden. Bij 'opvoeding' zal het onder andere gaan over gezinnen en *female-headed households* en de problemen zoals het missen van een rolmodel. Bij het thema 'relaties' zal onder andere ingegaan worden op de concepten *machismo* en *marianismo* van Sanabria (2007) en 'buitenvrouwen'. Onder '*empowerment*' zal het onder andere gaan over emancipatie en bewustwording van en informatie voor de vrouwen op Curaçao, wat voor de hulporganisaties belangrijke aspecten zijn van het *empowermentproces*.

Deze drie thema's overlappen elkaar voor een groot deel en gender is in alle drie de thema's van groot belang, dit zal daarom ook steeds naar voren komen. Vanuit de opvoeding worden genderopvattingen en ideeën over liefdesrelaties aangeleerd en andersom; percepties van gender en ideeën over liefdesrelaties hebben invloed op de opvoeding. *Empowerment* en emancipatie spelen hier op in; vrouwen helpen een beter leven te creëren en ideeën over de opvoeding vanuit hulporganisaties. Dit hoofdstuk probeert bij te dragen aan een antwoord op de vraag: Hoe kunnen de visies van vrouwenhulporganisaties en middenklasse moeders op genderrollen op Curaçao beschreven en begrepen worden? Het hoofdstuk zal vooral ingaan op het eerste deel van de vraag: Hoe kijken hulporganisaties aan tegen de genderrollen binnen het gezin? Het hoofdstuk gaat in op de visie van de hulporganisaties; deze richtten zich op probleemgevallen. Hierom moet niet gegeneraliseerd worden naar het hele eiland. De uitspraken zijn van toepassing op de doelgroepen van de gesproken hulporganisaties. Deze doelgroepen bestaan uit mannen en vrouwen van de lagere klasse en in het algemeen individuen of gezinnen die problemen ervaren omtrent opvoeding en relaties. De hulporganisaties worden als eerst besproken om de parapluvisie in beeld te brengen, waarna kan worden ingezoomd op de persoonlijke ervaring van middenklasse moeders. Deze ervaringen kunnen dan in het kader van de bredere discussie over genderrollen worden geplaatst.

Hulporganisaties

Mami Sa is een organisatie die werkt met jonge alleenstaande moeders. Deze vrouwen (op het moment van onderzoek waren er ongeveer zes) hebben allemaal één of meerdere kleine kinderen en zijn zelf tussen de achttien en 24 jaar oud. Zij hebben geen werk en geen vaste dagindeling, daarom komen ze bij Mami Sa. Op de folder van Fundashon Mami Sa staat: ‘Een stichting voor jonge, alleenstaande moeders op Curaçao en hun schoolgaande kinderen. Geef ze een toekomst!’ Mami Sa bestaat sinds 2008 en is in het leven geroepen om jonge alleenstaande moeders zonder opleiding of werk samen met hun kinderen naar een betere toekomst te leiden. De organisatie is gericht op dagbesteding. De vrouwen komen hier in de ochtend met hun kinderen, deze worden vervolgens met een busje naar school of de crèche gebracht en de vrouwen blijven in het huis van Mami Sa. Hier krijgen zij meerdere cursussen: ze leren voor kapster, pedicure en manicure. Dit is voor hen van belang om hierin over een tijdje een baan te kunnen vinden. Ook worden er lessen gegeven in Nederlands en Papiaments en hebben ze een soort praatgroep.

De organisatie is opgericht door Maria¹, een Nederlandse vrouw, maar zij laat de dagelijkse praktijk over aan vier Curaçaose vrouwen. De doelen van de organisatie zijn als volgt: door opvoedingsondersteuning de kinderen structuur geven, de moeders zelfvertrouwen en eigenwaarde geven, de moeders stimuleren om competenties te ontwikkelen en ze de arbeidsmarkt op te helpen en als laatste om door schoolbegeleiding drop-out leerlingen te voorkomen. De cliënten blijven samen met hun kinderen twee jaar bij Mami Sa. In het eerste jaar wordt er structuur aangeleerd en in het tweede jaar worden de moeders geholpen om later te gaan werken. Als de deelnemers de opvang verlaten worden ze in het derde jaar nog geholpen door mentoren. In deze drie jaren wordt onder andere aandacht besteed aan gezondheid, relaties, omgaan met geld en wonen.

Kas Bruder Pius is een organisatie/internaat, die tienermoeders en hun kinderen (tot en met achttien jaar) opvangt die niet meer thuis kunnen wonen. Dit kan verschillende redenen hebben maar vaak zijn het gezinnen die al in de gaten gehouden worden door bijvoorbeeld Jeugdzorg. De meisjes moeten hier wel geplaatst worden door een andere instelling (Skuchami of het GVI (Gezinsvoogdij instelling)). Er kunnen maximaal veertien meisjes en tien kinderen zitten. Deze meisjes mogen dan enkele weken voor de bevalling komen en blijven ongeveer één tot anderhalf jaar op het internaat. Ze zitten in een vijf fasen traject waarbij ze in het eerste kennismaken met de organisatie. De tweede fase is de prenatale

¹ Interview op 4 maart 2015

zorg, de derde postnatale zorg, in de vierde fase moeten ze weer terug naar school en uiteindelijk, in de laatste fase, ‘terug naar huis’. De meisjes komen vaak niet vrijwillig maar zijn tijdens hun zwangerschap en met een kleine baby wel afhankelijk van de hulp van de organisatie. Bij deze onvrijwillige ‘opname’ worden ze hier geplaatst door het GVI, dan heeft de rechter besloten dat ze naar dit internaat moeten. Er zijn op Curaçao per jaar ongeveer 250 tienermeisjes zwanger. Hiervan komen er 24 per jaar naar Kas Bruder Pius, de andere 90% heeft dus geen hulp op deze schaal.

De Gezinsvoogdij instelling (het GVI) heeft meerdere gezinsvoogden die zich bekommeren om gezinnen en dan vooral de kinderen. Ze kunnen vrijwillig helpen waarbij het gezin wel bereid moet zijn om hulp en advies te zoeken bij het GVI. Ook kunnen zij gedwongen hulp verlenen, hier heeft dan de kinderrechter (naar advies van de raad van kinderbescherming) besloten dat het gezin hulp nodig heeft. Het GVI is voor de bescherming van het kind en zijn rechten en voor adviezen en ondersteuning van ouders. Ook helpen zij met het voorkomen van drop-out leerlingen: ze proberen de kinderen te motiveren hun best te blijven doen op school. Het GVI kan ook de uithuisplaatsing van kinderen begeleiden.

Parada is te omschrijven als een blijf-van-mijn-lijfhuis waar vrouwen terecht kunnen als zij geweld ervaren van hun man of een ander familielid. De vrouwen moeten zich aanmelden via een aanmeldformulier wat ze kunnen krijgen bij verschillende hulporganisaties. Als zij in aanmerking komen voor de gewone opvang mogen zij samen met hun kinderen naar het huis komen om daar tijdelijk te wonen. De politie kan de vrouwen in nood hier ook plaatsen. Deze crisisopvang duurt ongeveer twee tot drie maanden. De gewone opvang duurt zeven maanden. Parada helpt de vrouwen met solliciteren en het vinden van een huis voor henzelf. Ook wordt de vrouwen geleerd dat ze een alleenstaande moeder kunnen zijn en hoe ze dit het beste kunnen aanpakken.

SEDA is een vrouwencentrum dat is opgericht in 1980 en ook wel *sentro pa desaroyo di hende muhé* wordt genoemd, wat ‘centrum voor de ontwikkeling van de vrouw’ betekent. SEDA probeert vrouwen op Curaçao te helpen ontwikkelen en draagt bij aan hun *empowerment*. SEDA komt op voor de belangen en rechten van vrouwen en hun gezin en probeert de genderongelijkheid te verkleinen. Ook verlenen de medewerkers van SEDA individuele hulp aan vrouwen die hier om vragen. Daarnaast is er een maatschappelijk werkster en worden er trainingen en cursussen georganiseerd. Deze trainingen kunnen door de vrouwen goedkoop gevolgd worden, omdat SEDA door de overheid wordt gesteund. Ook wordt er gewerkt aan normen en waarden en probeert SEDA de kansen van de vrouwen op verschillende gebieden te vergroten. Eveneens doet SEDA onderzoek naar de problemen van

vrouwen en hun positie met betrekking tot de heersende genderrollen (Temmink, 2005: 5). Tessa² is de maatschappelijk werkster van de organisatie en helpt niet alleen vrouwen; ook mannen komen bij SEDA voor hulp. Deze mannen en vrouwen komen met problemen omtrent relaties, huisvesting en financiële moeilijkheden. De hulp bestaat vooral uit luisteren, praten en samen tot een oplossing komen of de persoon doorverwijzen naar een andere organisatie. SEDA geeft ook cursussen voor professionals waar zij leren om de familie te *empoweren*.

Opvoeding en gezin: de visie van de hulporganisaties

In deze paragraaf wordt uitgelegd hoe de hulporganisaties tegen de veranderde opvoeding aankijken en wat zij denken over *female-headed households*. Daarnaast zal de rol van vaders aan bod komen en zal er gekeken worden naar de kinderopvang in de vorm van een crèche of een oppas. Als laatste wordt ingegaan op het *house/street divide*, naar een concept van Sanabria (2007), in de opvoeding.

Female-headed households

Volgens de gesproken hulporganisaties zijn er veel alleenstaande moeders op Curaçao. Het moederschap is (zoals eerder genoemd) een groot aspect van het leven van een vrouw op Curaçao. Van alle moeders zijn er vier op de tien alleenstaand (CBS). *Female-headed households* komen in alle lagen van de bevolking voor, maar toch het meeste onder de armere bevolking. Zora en Gonnie³ van het GVI zeiden dat het grootste probleem van een *female-headed household* is dat de vrouwen het kind alleen moeten opvoeden en dat ze het financieel vaak zwaar hebben, wat veel stress oplevert. De vrouw is alleen met al haar zorgen en kan haar kind niet voorzien in zijn of haar basisbehoeften. Door de stress kan er ook huiselijk geweld plaatsvinden jegens de kinderen. Er zijn ook moeders die bewust hebben gekozen om alleenstaand te zijn. In het gesprek met Parada⁴ kwam naar voren dat er van de alleenstaande moeders ook vrouwen zijn, die wel een vriend hebben maar daar bewust niet mee samenwonen.

Mami Sa⁵ liet weten dat veel van de alleenstaande moeders die bij deze organisatie komen zelf ook uit een *female-headed household* komen. De hulporganisaties vertellen dat het zijn van een alleenstaande moeder vaak zwaar is, maar dat het niet per se hoeft te mislukken.

² Interview op 30 maart 2015

³ Interview op 30 maart 2015

⁴ Interview op 25 maart 2015

⁵ Interview op 4 maart 2015

Er zijn veel gevallen waarin het wel mis kan gaan omdat de moeder bijvoorbeeld twee banen heeft om rond te komen, en zo geen tijd kan doorbrengen met haar kinderen. Deze kinderen zoeken vervolgens hun aandacht elders wat kan leiden tot foute vrienden, soms gevolgd door criminaliteit en tienermoederschap. Veel hulporganisaties geven aan dat het een vicieuze cirkel is: een jonge alleenstaande moeder heeft niet veel tijd om haar dochter goed op te voeden, deze wordt vervolgens ook vroeg zwanger en kan dit kind niet goed opvoeden omdat ze zelf nooit heeft gezien hoe een goede opvoeding eruit ziet. Bij *female-headed households* is het niet zo dat de vader geen enkele rol speelt.

Vaders

De rol van de vader is bij *double-headed households* verschillend, sommige mannen helpen met de opvoeding en het huishouden maar er zijn ook vaders die zich nergens mee bemoeien. De rol die vaders spelen bij *female-headed households* is ook verschillend. Vaak steunt de vader de kinderen en hun moeder alleen financieel en enkele keren hebben de kinderen ook contact met hun vader. Tessa⁶ van SEDA vertelde dat het soms zwaarder is in een *double-headed household* dan in een *female-headed household*, waar de man dus lichamelijk aanwezig is, maar zich totaal niet bemoeit met de opvoeding of het huishouden. Dit is zwaar voor de moeder en zo zien de kinderen bepaalde rolpatronen waarin de man geen of weinig huishoudelijke taken op zich neemt. Als er helemaal geen vader in beeld of in het huis is kan de moeder makkelijker een plaatsvervanger als rolmodel kiezen (een nieuwe partner of een broer of oom). Het hebben van een rolmodel is volgens Tessa⁷ van SEDA een heel belangrijk onderdeel van de opvoeding. Kinderen, vooral jongens, hebben een rolmodel nodig. In *female-headed households* ontbreekt deze vaak en in *double-headed households* is de vader vaak afwezig, waardoor de jongens nog geen rolmodel hebben. Zo leren de kinderen niet dat mannen een verantwoordelijkheidsgevoel zouden moeten hebben. Op deze manier zullen zij later ook niet goed verantwoordelijkheden kunnen hebben. De rolmodellen bevinden zich vaak binnen het gezin, maar dit kan ook een oppas of kinderleidster zijn.

Oppas en crèche

Tegenwoordig werken bijna alle vrouwen op Curaçao. Dit heeft als gevolg dat veel kinderen bij een oppas zijn. Deze oppas kan bestaan uit de crèche, naschoolse opvang of bij een

⁶ Interview op 30 maart 2015

⁷ Interview op 30 maart 2015

familieelid (oma en tantes worden vaak genoemd). Volgens Tessa⁸, medewerkster van SEDA, missen de kinderen op deze manier hun ouders, en dan vooral hun moeder. De kinderen worden nu opgevoed door anderen en niet door hun ouders. Als de ouders thuis komen is het voor het kind al bijna bedtijd waardoor ze niet veel tijd met elkaar door kunnen brengen. Dit voorgaande is vergelijkbaar met Westerse gezinssituaties. Doordat beide ouders (of alleen de moeder bij een *female-headed household*) werken kan het gezin rondkomen. Maar dit heeft dus als gevolg dat de moeders niet veel tijd met hun kind doorbrengen, wat zij (de moeders én de kinderen) ervaren als een moeilijkheid, zo zegt overheidsmedewerkster Jennifer⁹. Hier komt nog bij dat het enkele tientallen jaren geleden zo was dat de oma vaak op de kleinkinderen paste, maar deze zelfde oma werkt nu ook. Daarnaast zijn er volgens Tessa¹⁰ veel families ‘verscheurd’ door migratiestromen naar het buitenland. De oppas en crèche hebben nu ook een opvoedende rol. Het volgende sub aspect zal ingaan op het *house/street divide* in de opvoeding.

House/street divide in de opvoeding én voor volwassenen

De hulporganisaties geven aan dat jongens de straat op mogen om te spelen en dat meisjes thuis moeten blijven om te helpen in het huishouden of hun huiswerk te maken. Dit kan een oorzaak zijn dat meisjes het beter doen op school dan de jongens. Dit gegeven komt gedeeltelijk overeen met het *house/street divide* van Sanabria (2007: 153). Het *house/street divide* is ook deels voor volwassenen van toepassing; mannen domineren het straatbeeld. Eén informant noemde het ‘snacksyndroom’ wat inhoudt dat veel mannen dagelijks bij de ‘snack’ te vinden zijn. Dit is een soort bar, minimarket en snackbar in één. De mannen hangen hier met hun vrienden, kunnen drinken op rekening en ontmoeten hier vaak Dominicaanse of Haïtaanse vrouwen die daarmee een ‘buitenvrouw’ kunnen worden. Dit snacksyndroom is één van de redenen dat vaders vaak afwezig zijn. Op deze manier hebben zij geen invloed op de opvoeding van hun kinderen en maken zij hierover dan ook geen beslissingen. Er zijn geen regels die mannen op straat en vrouwen in het huis plaatsen (*house/street divide*), maar Zora¹¹, medewerkster van het GVI, antwoordde het volgende op een vraag over de genderverdeling gerelateerd aan het publieke of private domein:

⁸ Interview op 30 maart 2015

⁹ Interview op 9 februari 2015

¹⁰ Interview op 30 maart 2015

¹¹ Interview op 30 maart 2015

'Dat is wat de ouders proberen met de opvoeding. Nee, het is niet zo. Dat is Arabisch. Nee. Mannen hebben wel de gedachte dat vrouwen niet de hele tijd op straat zijn, dat mogen zij wel. [...] Family snack, vrouwen hangen daar niet. Ze gaan ergens naar toe. De vrouw is meestal thuis. Voor de kinderen en het huishouden, dan gaat de man naar de snack. Ze hangen de hele tijd' (Zora, GVI¹²).

Door de informanten wordt dit niet gezien als een door gender geïmplementeerde regel maar uit dit citaat is op te maken dat de vrouw in de praktijk vaker thuis is en de man vaker op straat. Dit kan voort komen uit het feit dat kinderen al van jongs af aan gezegd wordt dat de meisjes thuis moeten blijven en de jongens op straat mogen spelen. Net werd er kort gesproken over genderverdeling, in de volgende paragraaf zal hier dieper op in worden gegaan.

Relaties: wat zeggen de hulporganisaties?

In deze paragraaf wordt beschreven hoe het *machismo* en *marianismo* het leven op Curaçao beïnvloeden. Om liefdesrelaties te begrijpen moet eerst gekeken worden naar de mannen en vrouwen in de samenleving. Er zal wat dieper ingegaan worden op buitenvrouwen, een fenomeen wat door de gesproken hulporganisaties van groot belang is wanneer er gevraagd wordt naar een beschrijving van mannen. Daarnaast zal kort worden ingegaan op seksualiteit als taboe en hoe jongeren hiermee omgaan.

Machismo, marianismo en buitenvrouwen

In het theoretisch kader van deze thesis is geschreven dat het *marianismo*, naar een concept van Sanabria (2007), van toepassing zou zijn in het Caribisch gebied. Deze theorie beschrijft met het *marianismo* een onderdanige, afhankelijke vrouw die luistert naar haar man én een vrouw die het moederschap als een zeer belangrijk aspect van haar leven ziet. Na dit onderzoek is echter gebleken dat deze theorie slechts gedeeltelijk van toepassing is op Curaçao. Vrouwen zijn op Curaçao zeker niet onderdanig te noemen, zij maken hun eigen keuzes en streven naar onafhankelijkheid. Het moederschap, de andere zijde van het *marianismo*, is wel van groot belang voor de vrouwen op Curaçao. De vrouwen streven naar onafhankelijkheid maar het komt vaak voor dat een vrouw wel (financieel) afhankelijk is of wordt van een man, met name in de lagere klasse. Volgens Gonnie¹³ van Parada komt het

¹² Interview op 30 maart 2015

¹³ Interview op 25 maart 2015

vaak voor dat vrouwen bij hun man blijven in situaties van huiselijk geweld omdat zij afhankelijk van hem zijn (financieel) en/of niet weten dat er oplossingen zijn zoals deze organisatie. Parada¹⁴ zegt dat de armoede eigenlijk het beginpunt is van deze problematiek omtrent huiselijk geweld. Eef¹⁵ van Kas Bruder Pius vertelde dat de meisjes die daar komen graag onafhankelijk willen zijn, ze willen een eigen huis zodat ze er niet uitgezet kunnen worden door hun vriend/man. Maar na de vraag: ‘willen de meisjes werken?’ zegt Eef¹⁶: ‘Iedereen wil werken, maar of ze het doen is een ander verhaal’. In ditzelfde gesprek kwam ook naar voren dat meisjes soms afhankelijk van mannen gemaakt worden: ‘Eén meisje van hier had nieuwe schoenen nodig, ze was twaalf en haar moeder zei; vraag maar aan je vriend’ (Eef, Kas Bruder Pius¹⁷). Maria¹⁸ van Mamisa vertelde dat ouders hun dochter soms naar mannen sturen voor geld. Ellen¹⁹, antropologe, stelt dat vrouwen op Curaçao ook ingaan tegen het *marianismo* door sceptisch te zijn over mannen en het huwelijk; de vrouwen willen niet moeten vragen voor eten of geld om rond te komen; ze willen zelfvoorzienend zijn. Het lijkt zo te zijn dat het afhankelijk zijn van vrouwen meer voor komt in de lagere klasse dan in de midden of hogere klasse. Hier zijn de vrouwen daadwerkelijk zelfvoorzienend en in de lagere klasse willen de vrouwen dit graag zijn.

Mannen kunnen wel *macho* genoemd worden. Dit komt van het woord *machismo* en is de tegenhanger van het *marianismo*. De meeste van de gesproken hulporganisaties verwezen zelf naar *machismo* als zij mannen omschreven. Zij zien de man als een *macho* die vreemd gaat en veel kinderen wil hebben, maar hier niet verantwoordelijk voor wil zijn. Dit komt deels overeen met het concept van bijvoorbeeld Sanabria (2007). Vooral het vreemdgaan en het hebben van buitenvrouwen was voor de gesproken informant van groot belang wanneer zij over de mannen op Curaçao vertelden. ‘Buitenvrouwen’ als concept is niet voorbij gekomen in de gebruikte literatuur. Het *macho* noemen van de mannen is een genderstereotype (Kottak, 2010: 213). De geïnterviewde vrouwen van het GVI²⁰ vertelden dat alle mannen op Curaçao *macho* zijn, maar het hangt ervan af wat de vrouw accepteert in hoeverre deze man zich ook als een *macho* kan gedragen. Zij vertelden ook dat het een feit is dat op Curaçao alle mannen buitenvrouwen hebben, en deze (buiten)vrouwen weten dat hun minnaar eigenlijk getrouwd is maar nemen genoegen met een tweede, derde of vierde plek.

¹⁴ Interview op 25 maart 2015

¹⁵ Interview op 16 maart 2015

¹⁶ Interview op 16 maart 2015

¹⁷ Interview op 16 maart 2015

¹⁸ Interview op 4 maart 2015

¹⁹ Interview op 5 februari 2015

²⁰ Interview op 30 maart 2015

Een oorzaak hiervan zou het gebrek aan liefde van de ouders kunnen zijn (dit onderwerp kwam onder ‘opvoeding’ breder aan de orde). Dit zou leiden tot het eerder tevreden zijn met liefdesrelaties en zo ook met een tweede plek. Ook het gebrek aan zelfkennis en zelfwaardering heeft met de wensen met betrekking tot een relatie te maken (Tessa, SEDA²¹). Op de vraag: ‘Als u bewijs heeft dat u man vreemd gaat, wat doet u dan?’ Antwoord Gonnie van het GVI²²:

‘Het hangt ervan af. Je moet het zo zien; in deze samenleving gaat iedereen vreemd, wat moet je doen? Het uitmaken, andere partner, die gaat ook vreemd. Denken dat hier een man trouw is, dat is een sprookje. Voor het gebied geldt het. Caribisch gebied, Latijns Amerika. Jongeren maken het snel uit als hun partner vreemd gaat, de oudere vrouwen gaan eerst kijken wat slimmer is. Anders ga je van relatie naar relatie. Je moet er wel iets mee doen, je accepteert het niet. Dat is anders. Je kan het uitmaken, maar de nieuwe relatie kan het ook doen’ (Gonnie, GVI²³).

De vrouwen appreciëren vreemdgaan niet, maar het wordt gezien als een onontkoombaar gegeven. Als de vrouw erachter komt dat haar man andere vrouwen ziet dan moet haar man het uitmaken met zijn buitenvrouw. Het is pas respectloos als hij die buitenrelatie aanhoudt als zijn vrouw vraagt om dat niet te doen (Gonnie, GVI²⁴). In het gesprek met Kas Bruder Pius²⁵ werd duidelijk dat ook meisjes vreemdgaan, en dat zij in een liefdesrelatie genoeg nemen met ‘een klein stukje van de man’. Ze proberen zijn officiële vriendin te overtreffen door zwanger te worden. Dit hebben ze thuis bij hun moeder als voorbeeld gezien, en nu doen ze het zelf ook, zo zegt Eef²⁶. Volgens haar is het voor jongens ook normaal om meerdere vriendinnetjes te hebben: ‘Hij wordt graag gezien’ zeggen de ouders dan. Bij meisjes wordt wel gezegd dat ze niet meerdere vriendjes mogen hebben. Volgens Jennifer²⁷, een medewerker van de overheid, was dit ook zo. Daarnaast mochten, volgens haar, de meisjes ook geen seksuele relatie met hun vriendjes aan gaan. Een gesproken cliënt van Mami Sa²⁸ laat ook weten dat veel vrouwen, behalve zij zelf, ook vreemd gaan.

²¹ Interview op 30 maart 2015

²² Interview op 30 maart 2015

²³ Interview op 30 maart 2015

²⁴ Interview op 30 maart 2015

²⁵ Interview op 16 maart 2015

²⁶ Interview op 16 maart 2015

²⁷ Interview op 9 februari 2015

²⁸ Interview op 27 maart 2015

Zo zijn er verschillende visies op buitenvrouwen en vreemdgaan, wat volgens de hulporganisaties verbonden is met het *machismo*. De ene vrouw zou er met haar man over praten, de ander zou vechten met de buitenvrouw in kwestie en weer een ander gaat zelf vreemd. De andere kant van het verhaal is het volgende: zoals Tessa²⁹ van SEDA zegt is de vrouwenemancipatie zo ver ‘doorgeslagen’ dat de vrouwen nu zeggen: ‘Ik heb geen man nodig’. Hierdoor komen de mannen onder de vrouw te staan wat hen frustreert. Dit is volgens haar ook niet de bedoeling. Mannen en vrouwen hebben verschillende kwaliteiten die allemaal even belangrijk zijn, vooral in een gezin. *Marianismo*, *machismo* en buitenvrouwen hebben ook met seksualiteit te maken en uiten zich ook bij jongeren.

Seksualiteit en de jeugd

Seksualiteit is op Curaçao een taboe. De seksuele voorlichting is dan ook niet uitgebreid. Vrouwen horen vaak dat ze, wanneer hun eerste menstruatie is geweest, zij zich ‘niet moeten laten aanraken’ door mannen, want dat kan dan verkeerd gaan. In het gesprek met Kas Bruder Pius³⁰ kwam naar voren dat meisjes die bij het internaat komen vaak geen verschil zien tussen het hebben van een ‘vriend’ of een ‘vriendje’. De meisjes hebben alleen seksueel contact met hun ‘vriendje’ en bouwen geen geestelijke relatie op, ze praten niet met elkaar en ondernemen samen niets, zo zegt Eef³¹. Daarnaast vinden ze het moeilijk te zeggen dat ze verliefd zijn. Volgens Eef³² weten zij, en de vriendjes van deze meisjes evenmin, niet beter omdat zij dit niet geleerd hebben van hun ouders. Bij deze uitspraken moet niet vergeten worden dat de cliënten van Kas Bruder Pius allemaal tienermoeders zijn en dat hier niet te generaliseren is naar alle jongeren op Curaçao. Wel is er voor de jongeren meer informatie nodig, wat in de volgende paragraaf aanbod komt.

Empowerment en emancipatie: wat is belangrijk?

Onder dit thema wordt uitgelegd welke punten voor de hulporganisaties van belang zijn op het gebied van *empowerment* en emancipatie. Een belangrijk aspect bleek bewustwording. Ook mannen kunnen *empowered* worden, dit zal besproken worden. Daarna zal kort worden ingegaan op de rol van de overheid. Als laatst zal worden ingegaan op *empowerment* en hoe de hulporganisaties hieraan bij proberen te dragen.

²⁹ Interview op 30 maart 2015

³⁰ Interview op 16 maart 2015

³¹ Interview op 16 maart 2015

³² Interview op 16 maart 2015

Bewustwording

Alle gesproken hulporganisaties hameren op het feit dat er meer informatie nodig is voor alle vrouwen op Curaçao. Deze informatie zou moeten gaan over anticonceptie, opvoeding, regels en wetten en vooral de rechten van de vrouwen. Deze informatie kan via scholen verspreid worden aan de jeugd, maar er zouden ook bijeenkomsten kunnen komen voor vrouwen die niet op school zitten. Een gesproken vrouw bij Parada³³ vertelde zelfs dat zij graag zouden willen zien dat vrouwen die een onderstand krijgen (onderstand is de Curaçaose bijstandsuitkering) verplicht naar informatiedagen moeten en anders gekort moeten worden op hun uitkering. Het woord ‘bewust’ valt ook in bijna alle gesprekken. Vrouwen moeten bewust gemaakt worden van hun rechten en plichten, van hun mogelijkheden en van de kansen die ze hebben. Parada³⁴ vertelde ook dat meisjes zwanger worden omdat zij de pil niet willen slikken. De meisjes denken dat ze hier dik van worden. Volgens Parada³⁵ is dit een veelvoorkomend probleem en oorzaak bij tienerzwangerschappen.

De vrouwen bij Parada³⁶ gaven aan dat men de vrouwen er bewust van moet maken dat zij het alleen kunnen redden en dat ze onafhankelijk kunnen zijn. Armere, afhankelijke vrouwen laten huiselijk geweld eerder toe omdat zij niet weg kunnen lopen. Hier komt bij dat de vrouwen niet weten van het bestaan van Parada en ook niet naar hun moeder durven te gaan voor hulp; ze schamen zich. Meerdere slachtoffers bij Parada hebben laten weten dat als ze eerder van het bestaan van het huis hadden geweten, dat ze dan eerder waren weggegaan bij hun man. Volgens Jan³⁷, vader en werkzaam bij SEDA, zijn de ouders van tegenwoordig zich niet bewust van de veranderingen in de wereld en met hun kind, ze investeren niet in de kinderen en weten daarom niks van hen. Bewustwording komt ook terug in het vijf fasen traject van Kas Bruder Pius: het meisje moet, wanneer zij het internaat verlaat, zich bewust zijn van haar verantwoordelijkheden tegenover haarzelf en haar kind. Niet alleen vrouwen moeten bewust gemaakt worden van hun rechten, plichten en kansen. Er is ook *empowerment* voor mannen mogelijk.

³³ Interview op 25 maart 2015

³⁴ Interview op 25 maart 2015

³⁵ Interview op 25 maart 2015

³⁶ Interview op 25 maart 2015

³⁷ Interview op 17 maart 2015

Empowerment van mannen

Er zijn ook cursussen voor vaders en mannen. Veel mannen weten niet dat zij hulp kunnen zoeken voor hun problemen. Kas Bruder Pius³⁸ liet weten dat zij wel eens cursussen aan de vaders (de partners) van de tienermoeders aanbieden. Als zo een cursus gegeven werd door een man werkte dit heel erg goed. Mannen luisteren beter naar mannen, want deze wordt dan gezien als een rolmodel. Ook Tessa van SEDA zegt dat jonge vaders met andere mannen moeten praten om van hen te leren hoe het is om een goede vader te zijn. Gonnie van het GVI geeft aan dat ‘wij onze jongens’ beter moeten opvoeden. ‘We hebben de neiging.. omdat het onze zoon is.. hij mag alles’. Het gebeurt volgens Gonnie niet dat de mannen op Curaçao op hun verantwoordelijkheden worden gewezen. Ook vanuit de overheid gebeurt er niet veel om mannen op hun plichten te wijzen.

Overheid

Christien³⁹, een medewerkster van de overheid, liet weten dat de overheid een gelijkstelling van functies en gelijk salaris heeft doorgevoerd, maar dat ze dit niet kan merken. Ze zegt:

‘Dat is het mooie van je kan alles schrijven maar iets anders doen, en dat is wat heerst.. Als je in een setting zit van een heleboel mannen, dan automatisch: ‘Is er koffie?’ en dan kijken ze naar de vrouw’ (Christien, overheidsmedewerkster⁴⁰).

Volgens haar moet de mentaliteit veranderen. Het begint allemaal bij de opvoeding, en hier specifiek bij de opvoeding van de mensen die later het beleid op dit gebied voeren. Ze zegt: ‘De overheid moet de correcte mensen op de correcte functie plaatsen’. Naar haar zeggen komt discriminatie op dit moment van boven af. Als voorbeeld noemt ze dat op het paspoort van een getrouwde vrouw staat: ‘echtgenote van ...’ en dat dit niet op het paspoort van de man staat. Daarnaast vertelde ze dat vrouwen vijftien jaar geleden geen lening konden aangaan als zij getrouwd of gescheiden waren. Volgens Jennifer⁴¹, ook een medewerkster van de overheid, heeft de overheid mannen en vrouwen op papier en voor de wet gelijk gemaakt. Deze hervorming is inmiddels dertig jaar geleden. Verder houdt de overheid zich wel bezig met de subsidiëring van hulporganisaties waaronder Parada en SEDA. Ook zit de overheid, samen met andere hulporganisaties, waaronder SEDA, in een alliantie tegen huiselijk geweld.

³⁸ Interview op 16 maart 2015

³⁹ Interview op 11 maart 2015

⁴⁰ Interview op 11 maart 2015

⁴¹ Interview op 9 februari 2015

Ellen⁴² stelt dat de emancipatie goed gaat, maar dat men hier aan moet blijven werken omdat het anders weer achteruit zou gaan. Volgens Tessa⁴³ van SEDA moet de overheid (en hulporganisaties) ook zaken uitvoeren en niet alleen bediscussiëren. Vrouwenhulporganisaties dragen wel bij aan de *empowerment* van vrouwen (én mannen). In het volgende sub aspect zal hier op ingegaan worden.

Empowerment

Empowerment heeft fundamenteel te maken met het vergroten van de vrijheid van de armen en gemarginaliseerden om keuzes te maken en acties te ondernemen voor het vormgeven van hun leven (Narayan & Petesch, 2007: 12). Mami Sa is één van de hulporganisaties die hier duidelijk aan bijdraagt. Ze leren de vrouwen eigen keuzes te maken door ze meer zelfrespect en –waardering bij te brengen in de aangeboden cursussen. Volgens Brody, Dworkin, Dunbar, Murthy & Pascoe (2013: 12) zijn er verschillende vormen van *empowerment*: *Economische empowerment* (de mogelijkheid tot toegang, het bezitten en het controleren van bronnen) wordt door Mami Sa ook bevorderd door de cliënten daar vaardigheden aan te leren waarmee zij later een baan, en zo inkomen, kunnen vinden. Deze vaardigheden bestaan onder andere uit taal: Nederlands en Papiamentu, en schoonheidsspecialismen. Daarnaast geven zij cursussen in budgettering, wat ook Kas Bruder Pius de meisjes probeert te leren. *Politieke empowerment* (de mogelijkheid om te participeren in het besluitvormen betreffende bronnen, rechten en aanspraken binnen de samenleving) is niet terug te zien bij de verschillende hulporganisaties. *Sociale empowerment* (de mogelijkheid tot het controleren van de besluitvorming binnen de huiselijke sfeer) wordt door alle genoemde hulporganisaties bevorderd. Kas Bruder Pius probeert de meisjes lessen bij te brengen over seksualiteit en liefdesrelaties en Parada beschermt de vrouwen tegen huiselijk geweld. Onder *sociale empowerment* wordt volgens de auteurs ook de toegang tot educatie verstaan. Dit is voor meisjes op Curaçao geen probleem, zij zijn zelfs de groep die het beter doen op school dan de jongens. Als laatste is er nog de *psychologische empowerment* (de mogelijkheid tot het vinden van de macht om je eigen keuzes te maken) dit wordt gemeten aan de hand van *agency*. Er wordt door alle hulporganisaties gewerkt aan het bewustzijn en zelfvertrouwen van de vrouwen en ze geleerd dat zij zelf beslissen over hun leven. Parada leert de vrouwen expliciet dat zij een goede

⁴² Interview op 5 februari 2015

⁴³ Interview op 30 maart 2015

female-headed household kunnen zijn en dat zij onafhankelijk kunnen zijn. Dit laatste is weer in strijd met wat Tessa⁴⁴ van SEDA beweert: mannen en vrouwen hebben elkaar nodig.

Conclusie

Hoe kunnen de visies van vrouwenhulporganisaties op genderrollen op Curaçao beschreven en begrepen worden? Deze vraag is beantwoord aan de hand van de volgende thema's: opvoeding, liefdesrelaties (waarbij vooral het *machismo* en het daarbij horende vreemdgaan van belang is) en *empowerment*. De hulporganisaties vinden dat de opvoeding moet veranderen. Ouders, expliciet moeders, werken meer waardoor zij hun kinderen minder vaak zien. Dit kan problemen opleveren; kinderen zien niet hoe het is om een vader of een moeder te zijn; zij zien die verantwoordelijkheden niet. Er wordt van huis uit niet gecommuniceerd en hierdoor hebben zij later zelf ook moeite om hun kinderen op te voeden en hun liefdesrelaties stand te laten houden, het begint immers allemaal bij rolmodellen. In de opvoeding moet meer informatie verstrekt worden en meer gecommuniceerd worden. Bij het thema 'relaties' kwamen de genderrollen van Sanabria (2007) naar voren. Dit onderzoek beweert niet dat deze statisch zijn, maar wel gebruikt kunnen worden om mannen en vrouwen te beschrijven. Bij 'relaties' zijn de stereotypen genderrollen van Sanabria (2007) naar voren gekomen. Het *marianismo* is alleen voor het deel van het moederschap van toepassing op Curaçao, maar het *machismo* is daarentegen wel helemaal van toepassing; de Curaçaose man is *macho*. Er zijn meerdere vaders die hun verantwoordelijkheden niet nemen en vrouwen alleen laten, wat kan leiden tot *female-headed households*. Daarnaast wordt er door de organisaties zelf ook veel gesproken over buitenvrouwen. De gesproken hulporganisaties praten allemaal over probleemgevallen, hier hebben zij immers mee te maken. Bij het thema '*empowerment*' komt naar voren dat het vooral van belang is dat er voor vrouwen meer informatie beschikbaar wordt gemaakt. Daarnaast moet de seksgelijkheid niet alleen op papier, maar ook in het dagelijks leven tot uiting komen.

De drie thema's hangen samen omdat wat men leert in de opvoeding, brengt men tot uiting in het latere leven, waaronder in relaties. Als mannen vroeger zagen dat hun vader meerdere buitenvrouwen had, dan zouden zij dit later ook kunnen doen. De vrouwen appreciëren dit niet, maar zij zagen vroeger ook dat hun moeder er niet tegen inging. *Empowerment* is nu het gene wat hier verandering in zou kunnen brengen. Als mensen bewust worden van het feit dat niet alle liefdesrelaties stabiel zijn, en dat het ook beter kan, dan

⁴⁴ Interview op 30 maart 2015

kunnen zij hier verandering in brengen. Met *empowerment* kunnen de vrouwen meer vertrouwen krijgen in zichzelf en ingaan tegen het gedrag van hun man. In dit hoofdstuk is de overkoepelende visie van vrouwenhulporganisaties weergegeven en daarom kan nu worden ingezoomd op de visie en persoonlijke ervaringen van de middenklasse moeders.

Empirisch hoofdstuk – De invloed van genderrollen op vrouwen (Sophie)

In dit hoofdstuk zal worden besproken hoe de vrouwen op Curaçao aankijken tegen genderrollen binnen het gezin. Er zal na het hoofdstuk over de vrouwenhulporganisaties en medewerkers van de overheid nu ingegaan worden op de persoonlijke ervaringen van alleenstaande moeders en vrouwen met een partner omtrent dit onderwerp. Eerst zal een beschrijving volgen van de karakteristieken van de geïnterviewde vrouwen, zodat er een beeld kan worden verkregen over wat voor vrouwen aan het woord zijn. Vervolgens zal naar genderrollen in de opvoeding worden gekeken, waardoor onder andere duidelijk wordt dat de opvoeding gevolgen heeft voor de toekomst van kinderen. Daarna volgt een gedeelte over de invloed van genderrollen in de liefdesrelaties van de vrouwen, waarbij vreemdgaan een groot onderwerp blijkt te zijn. Tot slot zal er nog besproken worden wat de vrouwen zelf aankaarten als belangrijke elementen van *empowerment*, namelijk educatie en opvoeding.

Het doel van dit hoofdstuk is om te laten zien hoe genderrollen hun uitwerking hebben in de opvoeding en liefdesrelaties. Ook zullen de vormen van *empowerment* besproken worden waardoor vrouwen de bestaande genderrollen zouden kunnen veranderen. Dit hoofdstuk probeert bij te dragen aan een antwoord op de centrale vraag door de volgende deelvraag te beantwoorden: Hoe kan de visie van middenklasse moeders op genderrollen op Curaçao beschreven en begrepen worden?

Achtergrond van de vrouwen

Voordat besproken wordt wat de geïnterviewde vrouwen denken over en vinden van genderrollen, is het belangrijk om te weten wat voor vrouwen gesproken zijn. Door hun achtergrond te weten, kunnen de opinies en meningen in een passend kader worden geplaatst. De leeftijden van de geïnterviewde moeders liggen tussen de dertig en zeventig jaar, waarvan de meesten rond de zestig zijn. Hierdoor zijn de kinderen vaak al het huis uit en hebben ze een eigen gezin gesticht. De moeders hebben gemiddeld twee kinderen. Er zijn ook een paar moeders die kinderen hebben opgenomen in hun gezin van een vorige relatie van de man. Van de veertien vrouwen zijn er zeven samen met een partner (samen) en hebben zeven vrouwen hun kinderen alleen opgevoed (alleen), *female-headed households*. Ongeveer de helft van de vrouwen heeft haar studie in Nederland gevolgd en dan vaak op hbo-niveau. De andere helft heeft op scholen gezeten op Curaçao zelf, waarvan de vrouwen soms na de middelbare school niet meer verder gestudeerd hebben en anderen aan de UNA hebben gestudeerd. De UNA is de universiteit, waar je naast wo-opleidingen ook hbo-opleidingen kan volgen.

Bij het gezinsleven van de vrouwen zelf komt het belang van de familie naar voren (Bolles, 1983 in Antrobus, 2005; Peterson, 2014: 156; Van Wijk & De Bruijn, 2012: 2). De vrouwen hebben ouders van verschillende afkomst. Curaçao is een eiland waar mensen wonen van uiteenlopende nationaliteiten. De ouders komen van Suriname, Aruba, Bonaire of zelfs Italië, zoals de vader van Ruth⁴⁵ (55 jaar, samen). Toch zijn de ouders en de vrouwen zelf voornamelijk opgegroeid op het eiland. Vrouwen geven geregeld aan dat er in hun jeugd veel samen met de familie werd gedaan en dat de familie hielp waar nodig. Maartje⁴⁶ (60 jaar, alleen) zegt: ‘De hele familie kon zich met het gezinsleven bemoeien’. De vrouwen verwoorden dat het systeem van een grote familie fijn was en fungeerde als een sociaal vangnet. Familie blijkt voor de vrouwen belangrijk te zijn geweest in hun jeugd en jongvolwassenheid.

De familie hielp ook bij de opvoeding. Veel vrouwen geven aan dat ze zijn opgegroeid met de grootouders in huis of erg betrokken in het gezinsleven. ‘Ik heb de meeste normen en waarden van mijn oma geleerd’. Een paar ouderlijke gezinnen zijn tijdens de jeugd van de vrouwen uiteen gevallen, doordat de ouders zijn gescheiden. De helft van de vrouwen is opgegroeid in een gezin met een vader en een moeder. Corien⁴⁷ (55 jaar, alleen) vertelt dat ze is opgegroeid bij een pleeggezin omdat ze een alleenstaande moeder had die de opvoeding niet goed aan kon. Ze heeft een strenge opvoeding genoten en is daar achteraf blij mee. ‘Ik ben er geestelijk rijker en sterker door geworden’. De moeders geven vaak aan dat ze een strenge opvoeding hebben gehad, maar wel een goede. Jennifer⁴⁸ (53 jaar, alleen) en Maartje⁴⁹ (60 jaar, alleen) zeggen: ‘Het was streng met veel regels, maar er was wel flexibiliteit’.

Het onderwijs wat de ouders hadden genoten zorgde vaak voor het soort milieu waar de vrouwen in zijn opgegroeid. Sommige moeders van de geïnterviewde vrouwen werkten, maar er wordt ook wel eens gezegd dat hun moeder een huismoeder was. Maartje⁵⁰ (60 jaar, alleen) zegt: ‘We hadden het niet breed vroeger, maar we deden het met wat we hadden’. Andere vrouwen geven eveneens aan dat ze nooit tekort kwamen vroeger, ondanks het weinige geld dat er was. Jennifer⁵¹ (53 jaar, alleen) geeft aan dat haar moeder werkte en ze daarom een oppas hadden die hen na school opving. Zo is te zien dat de vrouwen van

⁴⁵ Interview op 31 maart 2015

⁴⁶ Interview op 17 maart 2015

⁴⁷ Interview op 25 maart 2015

⁴⁸ Interview op 18 maart 2015

⁴⁹ Interview op 17 maart 2015

⁵⁰ Interview op 17 maart 2015

⁵¹ Interview op 18 maart 2015

verschillende achtergronden en milieus komen. De een had ouders die weinig scholing hadden gehad en de andere had juist ouders die allebei op de universiteit hadden gezeten. Dit onderzoek gaat over vrouwen die tot de middenklasse behoren, maar zij komen wel uit verschillende milieus.

Opvoeding als informatiebron

De opvoeding is de tijd waarin een kind veel leert over het leven en hoe daarin te functioneren. Een kind krijgt informatie en wordt daardoor gesocialiseerd (Chant & Craske, 2003: 163-174). Er zal eerst worden besproken wat vrouwen anders hebben willen doen in de opvoeding van hun kinderen, wat ze hen mee hebben gegeven, hoe ze het moederschap ervaren en de rol van de vader. Daarna wordt ingegaan op hoe de vrouwen opvoeden combineren met werk, en wat de invloed is van de verminderde familiebanden, lossere opvoeding en het materialisme. Al deze onderwerpen zullen worden bekeken met genderrollen als centraal thema.

Veel vrouwen geven aan dat ze het bij de opvoeding van hun kinderen op bepaalde vlakken anders wilden doen dan bij hun eigen opvoeding. Ze willen aanwezig zijn in het leven van hun kinderen en een relatie met hen opbouwen. De vrouwen verwoorden dat ze hun kinderen wat vrijer op hebben gevoed. Ze geven aan meer te willen praten met hun kinderen dan hun ouders met hen hebben gedaan. Vooral over seksualiteit willen de moeders meer informatie geven. ‘Een meisje moet zich extra beschermen’, zegt Jennifer⁵² (53 jaar, alleen). Vaak anders dan dat ze thuis hebben geleerd, willen de vrouwen hun jongens gelijk opvoeden aan hun meisjes. De moeders zeggen dat er wel regels zijn of waren in de opvoeding aan hun kinderen. Ze hebben vaak toch de strenge opvoeding doorgegeven die ze zelf ook hebben gehad, maar dus met meer communicatie met hun kinderen.

Bij de vraag wat de vrouwen aan hun kinderen hebben meegegeven in de opvoeding, zeggen sommige vrouwen dat ze dus door veel te praten en een band op te bouwen bewust lessen wilden leren. Anderen zeggen echter dat ze geen bijzondere lessen hebben meegegeven. Corien⁵³ (55 jaar, alleen) zegt dat ze haar zoon heeft geleerd dat de buitenwereld niet lief is. ‘Je moet op je eigen benen kunnen staan en anderen respecteren’, volgens haar. Ruth⁵⁴ (55 jaar, samen) zegt dat ze haar kinderen heeft geleerd om tijdens *daten* goed te kijken of je bij elkaar past en dat je in een relatie altijd moet blijven communiceren. Veel

⁵² Interview op 18 maart 2015

⁵³ Interview op 25 maart 2015

⁵⁴ Interview op 31 maart 2015

vrouwen geven ook aan dat ze de waarde van school hebben geleerd aan hun kinderen. ‘Ik heb vooral doorzettingsvermogen meegegeven, want school is belangrijk om later op jezelf te kunnen zijn’, zei Zara⁵⁵ (60 jaar, alleen). Het merendeel van de vrouwen verwoordt dat communicatie de voornaamste les was aan hun kinderen.

De vrouwen zien over het algemeen het moederschap als iets moois. Een paar moeders, Carlijn⁵⁶ (58 jaar, samen) en Moniek⁵⁷ (32 jaar, samen), vonden het moederschap zwaar. Ze verwoorden dat het enorm pijn doet als je kind het moeilijk heeft in het leven. ‘Moeder zijn is een grote verantwoordelijkheid’, zegt Moniek. Marloes⁵⁸ (70 jaar, samen) zegt dat het haar verbaasd heeft hoeveel kinderen van je overnemen en van je leren. De hulp van de vader wordt door de vrouwen die samen met een partner zijn als onmisbaar gezien, maar daarnaast verwoorden ze dat ze zouden willen dat hun man meer zou helpen. ‘Het is juist vervelend dat hij niet helpt. De kinderen moeten zien dat vaders beslissingen kunnen maken, hij moet het goede voorbeeld geven en iedereen erbij betrekken’, zegt Geraldine⁵⁹ (47 jaar, samen). De gemiste hulp van de vader wordt door familie opgevuld bij de *female-headed households*. Zij zeggen dat ze zelf willen dat hun kinderen nog contact hebben met hun vader. ‘De vader is alleen voor mijn dochter nog in beeld, voor mij niet hoor’, zegt Jennifer (53 jaar, alleen). Vaak wordt ook gezegd dat een andere man uit de familie de vaderrol had voor het kind. ‘Je kan niet vader en moeder tegelijk zijn’.

Het combineren van werk en de opvoeding is voor de vrouwen soms best moeilijk geweest. In de literatuur (Sanabria, 2007: 152) kwam ook naar voren dat vrouwen werk, huishouden en de opvoeding moeten zien te combineren. De meeste geïnterviewde vrouwen werden geholpen door hun ouders, die pasten op het kind en bij enkelen gaat het kind naar een naschoolse opvang. Ruth⁶⁰ (55 jaar, 4 samen) en Marloes⁶¹ (70 jaar, samen) geven aan dat het een kwestie van plannen is om het te kunnen combineren. Ellen⁶² (64 jaar, alleen) zegt: ‘Het gaat om kwaliteit in plaats van kwantiteit’. Ze bedoelt dat je de tijd die je samen hebt, goed moet besteden met de kinderen en het dus niet gaat om het aantal uren dat met hen wordt doorgebracht. Niet kwantiteit, maar kwaliteit van de relatie en tijd met de kinderen was haar

⁵⁵ Interview op 26 februari 2015

⁵⁶ Interview op 1 april 2015

⁵⁷ Interview op 1 april 2015

⁵⁸ Interview op 18 februari 2015

⁵⁹ Interview op 27 maart 2015

⁶⁰ Interview op 31 maart 2015

⁶¹ Interview op 18 februari 2015

⁶² Interview op 23 februari 2015

motto in de opvoeding. Noortje⁶³ (34 jaar, alleen) geeft ook aan dat het combineren van werk en haar dochter moeilijk is. Ze heeft een stiefmoeder die veel helpt met het opvangen van het kind en Noortje kan het zich veroorloven om een opvang te betalen. De opvang van kinderen door een crèche wordt echter door andere vrouwen weinig genoemd. Meestal is er hulp of hulp geweest van familie bij het opvoeden en opvangen van de kinderen. ‘Mijn kind kon ook naar de crèche, maar naar zijn oma was beter. Mijn moeder voedde goed op’, zegt Emma⁶⁴ (66 jaar, alleen).

Het vangnet van de familie komt bij veel vrouwen naar voren, wat ook in de literatuur wordt genoemd (Bolles, 1983 in Antrobus, 2005; Peterson, 2014: 156; Van Wijk & De Bruijn, 2012: 2). Marloes⁶⁵ (70 jaar, samen) zegt echter dat de familiebanden zijn verminderd door het uiteenvallen van gezinnen vanaf 1992. Toen zijn veel gezinnen gesplitst doordat de overheid ging afslanken. Mensen gingen werk zoeken buiten het eiland om zo hopelijk een beter leven te krijgen. Hierdoor ontbraken in gezinnen bijvoorbeeld de grootouders die vaak veel steun kunnen bieden. Volgens Marloes is uitkering op Curaçao slecht geregeld en was in deze cultuur juist de familie het vangnet. ‘De norm van het zorgen voor familie is aan het verpauperen bij de jongere generatie. Ze zijn egoïstischer geworden’, zegt Corien⁶⁶ (55 jaar, alleen). Volgens Jennifer⁶⁷ (53 jaar, alleen) gaat de cultuur meer naar de westerse structuur van een kerngezin. De algemene notie is dat het gaan werken van vrouwen zou hebben gezorgd voor de verminderde opvoeding en dus de moeilijke jeugd (Chant & Craske, 2003: 187). Volgens Marloes is dit echter geen causaal verband en is het meer te wijten aan de verminderde familiebanden en het niet maken van de vertaalslag naar een bewustere opvoeding, waarbij niet vanzelfsprekend op steun van de familie kan worden gerekend. ‘Als het kind veel alleen is, dan moet er wel familie zijn die kan helpen, want anders zoekt het kind warmte en genegenheid bij ‘slechte’ vrienden’, zegt Ellen⁶⁸ (64 jaar, alleen).

De minder strenge opvoeding wordt ook genoemd als reden voor de losbandige jeugd. Er is een golf van tienermoeders geweest, welke zelf nog kind waren toen ze hun eigen kind moesten gaan opvoeden. Noortje⁶⁹ (34 jaar, alleen) zegt: ‘De vicieuze cirkel van jonge moeders moet worden doorbroken’. Volgens haar krijgen kinderen door de lossere opvoeding en de verminderde familiebanden geen normen en waarden meer mee. De opvoeding is vrijer

⁶³ Interview op 2 april 2015

⁶⁴ Interview op 2 april 2015

⁶⁵ Interview op 18 februari 2015

⁶⁶ Interview op 25 maart 2015

⁶⁷ Interview op 18 maart 2015

⁶⁸ Interview op 23 februari 2015

⁶⁹ Interview op 2 april 2015

geworden en het vangnet van een familie minder, waardoor de jeugd minder richtlijnen heeft meegekregen. De oma's bij tienermoeders zijn ook nog heel jong en hierdoor minder in staat om te helpen bij de opvoeding. Deze vrouwen zijn zelf nog veel aan het werk. Minder richtlijnen betekent ook dat de kinderen zelf uit moeten zoeken hoe het zit. Ook de invloed van de media wordt aangehaald als een factor voor de moeilijke jeugd. Er wordt niet altijd met de kinderen gepraat over het onrealistische beeld dat de media kan schetsen over bijvoorbeeld relaties. Het gebrek aan voorlichting op jonge leeftijd over seksualiteit en liefdesrelaties kan dan losbandig gedrag tot gevolg hebben. Naast weinig structuur hebben veel ouders het lot van hun kinderen overgelaten aan scholen, zegt Moniek⁷⁰ (32 jaar, samen). School moet ze maar opvoeden. Zoals ook in de literatuur naar voren kwam, spelen familie, school, cultuur en de media een belangrijke rol bij socialiseren en het verwerven van de genderidentiteit. Al deze middelen organiseren en beïnvloeden de emotionele, cognitieve en gedragsmatige regels die individuen gebruiken om hun genderidentiteit te vormen (Cerulo, 1997: 387). De verminderde familiebanden en de minder strenge opvoeding hangen met elkaar samen en zorgen volgens de vrouwen voor de moeilijke jeugd.

Vrouwen zeggen dat het materialisme in hun cultuur is geslopen. Maartje⁷¹ (60 jaar, 1 kind) zegt dat de jeugd niet kijkt naar de toekomst maar alleen in het moment leeft. Meisjes nemen relaties om het geld van de jongens. Ook bij de oudere generatie is het materialisme opgekomen. Volgens Evelien⁷² (64 jaar, samen) werken vrouwen voor de materiële dingen, maar moeten ze alleen de hoeveelheid uren werken die ze tekort komen om rond te komen. 'De kinderen moet je de tijd geven anders komen ze in de problemen, dus niet teveel werken'.

De opvoeding is een periode waarin een kind leert over hoe zijn of haar omgeving werkt. Door de verminderde familiebanden, de lossere opvoeding en het gaan werken van de vrouwen krijgen kinderen in hun jeugd minder richtlijnen mee. De vrouwen die jong een kind krijgen, hebben meestal nog weinig bagage om door te geven aan hun kind en kunnen minder rekenen op de hulp van familie. Door het materialisme en de duurder geworden levensmiddelen, zijn vrouwen meer gaan werken, waardoor de kinderen ook minder sturing hebben meegekregen. Door de minder strenge opvoeding is er eveneens minder sturing, waardoor kinderen zelf aan informatie moeten komen.

⁷⁰ Interview op 1 april 2015

⁷¹ Interview op 17 maart 2015

⁷² Interview op 17 februari 2015

Liefdesrelaties en aangeleerde genderrollen

In liefdesrelaties zijn genderrollen terug te zien. Bij de vraag hoe de vrouwen de mannen op het eiland zouden omschrijven, maken enkele vrouwen de nuancering dat er verschillende mannen bestaan. De algemene notie is echter dat mannen *macho* zijn. Zoals ook is aangegeven in het vorige hoofdstuk, lijkt *machismo* aanwezig te zijn op Curaçao. *Machismo* is het genderstereotype van de stoere, heteroseksuele en dominante man, die een natuurlijke, ongeremde en oncontroleerbare seksuele *drive* heeft (Sanabria, 2007: 152). ‘Het is wel minder geworden door het gaan werken van de vrouwen’, zegt Noortje⁷³ (34 jaar, alleen). Zara⁷⁴ (60 jaar, alleen) zegt dat veel mannen vinden dat ze superieur zijn en een kopje groter dan de vrouw. ‘*Machismo* is zeker aanwezig op het eiland’, zegt zij. Ook Maartje⁷⁵ (60 jaar, alleen) zegt dat de mannen *macho* zijn en denken de waarheid in pacht te hebben. ‘Ze zijn dominant. Kleine jongetjes hebben dat al’. Veel vrouwen verwoorden ook dat mannen moeilijk hun emoties uiten en communiceren. Geraldine⁷⁶ (47 jaar, samen) zegt dat mannen geen liefde laten zien in deze cultuur. ‘Mannen zijn niet aanhalerig en uitten zich niet, ze zeggen niet ‘ik hou van je’. Ook niet tegen hun vrouw’, zegt zij. Meerdere vrouwen beweren dat het niet aanwezig zijn van een vaderfiguur in het gezinsleven heeft gezorgd voor het afwezig zijn van die zoons in hun latere relatie. ‘Ze zijn niet aanwezig, omdat ze hun emoties niet kunnen uiten.’, zegt Moniek⁷⁷ (32 jaar, samen). Deze jongens hebben vroeger geen richtlijnen gehad en voornamelijk een mannelijk rolmodel dat niet betrokken was bij het gezinsleven gezien.

De geïnterviewde vrouwen hebben het gevoel dat ze zich op een bepaalde manier moeten gedragen omdat ze vrouw zijn. Het ideaal is volgens Ellen⁷⁸ (64 jaar, alleen) nog steeds vader, moeder en de kinderen, ondanks het feit dat er veel *female-headed households* zijn op Curaçao. Een alleenstaande moeder zijn is zwaar volgens haar. Je moet alles in je eentje doen en hebt niemand om mee te overleggen hoe je bepaalde problemen met je kind aan gaat pakken. Door het enkele inkomen en het moeilijk krijgen van alimentatie van de vader, kan het lastig zijn om rond te komen. Meerdere vrouwen geven aan dat rondkomen zonder een man heel moeilijk is. Zara⁷⁹ (60 jaar, alleen) denkt dat dit zelfs een reden is om huiselijk geweld toe te laten voor vrouwen. Vrouwen zijn te afhankelijk van een man, volgens haar. De vrouwen hebben te weinig zelfvertrouwen, terwijl je door jezelf op te leiden minder

⁷³ Interview op 2 april 2015

⁷⁴ Interview op 26 februari 2015

⁷⁵ Interview op 17 maart 2015

⁷⁶ Interview op 27 maart 2015

⁷⁷ Interview op 1 april 2015

⁷⁸ Interview op 23 februari 2015

⁷⁹ Interview op 26 februari 2015

afhankelijk hoeft te zijn, zegt Zara. Volgens Corien⁸⁰ (55 jaar, alleen) zijn vrouwen nog steeds geneigd om de onderdanige rol aan te nemen vanwege onzekerheid en onwetendheid. De onderdanige rol hoort bij het genderstereotype van het *marianismo*, wat inhoudt dat een vrouw vooral moeder is en verantwoordelijk voor het huishouden en de opvoeding van haar kinderen (Sanabria, 2007: 152; Steenbeek, 1995: 45). Dit zou de bevinding tegenspreken die in het vorige hoofdstuk is gevonden, waarbij beweerd wordt dat het onderdanige gedeelte van het *marianismo* niet van toepassing is op Curaçao. Er is echter een verschil tussen onderdanig zijn en afhankelijk. Hoe het er echt in de gezinnen aan toe gaat, is door de onderzoeksters niet geobserveerd.

Als de vrouwen werd gevraagd naar genderrollen in liefdesrelaties, ging het voornamelijk over vreemdgaan. Noortje⁸¹ (34 jaar, alleen) vertelt zelf over haar ex-man die een andere vrouw naast haar bleek te hebben. ‘Ik denk dat alle mannen vreemdgaan hier, iedereen doet het en het zit in de cultuur. Ik zoek wel een Amerikaan’, zegt ze lachend. Zara⁸² (60 jaar, alleen) zegt ook dat ze geen zin heeft in een man ‘van hier’. Corien⁸³ (55 jaar, alleen) verwoordt zelfs dat ze bewust ervoor gekozen heeft om geen partner te zoeken, omdat ze zich niet wil opofferen voor een man. Mannen krijgen minder verantwoordelijkheid aangeleerd en krijgen, volgens Jennifer⁸⁴ (53 jaar, alleen), meer ruimte en vrijheid om fouten te maken. ‘Mannen hebben een bredere straat waar ze zich in kunnen manoeuvreren dan vrouwen’, zegt zij. Het ligt volgens veel vrouwen aan de aangeleerde mentaliteit van de mannen op Curaçao. Jennifer zegt: ‘Het wordt de norm om buitenvrouwen te hebben en het is gestandaardiseerd. Niet dat het op papier staat, maar mannen worden zo gesocialiseerd. Je moet showen dat je *macho* en man bent. Hoe doe je dat? Door veel vrouwen en kinderen’. Het lijkt hierdoor in de cultuur te zitten dat jongens *macho* zijn en dat het van jongs af aan aangeleerd wordt. Zoals ook in de literatuur naar voren kwam worden de traditionele genderstereotypen in stand gehouden door de socialisatie van kinderen (Chant & Craske, 2003: 187). Opvoeding heeft dus zijn uitwerking op latere liefdesrelaties.

Jennifer⁸⁵ (53 jaar, alleen) zegt dat er een dubbele standaard is: ‘Bij mannen wordt het geaccepteerd om een buitenrelatie te hebben en bij vrouwen niet’. De vrouwen zeggen dat één vrouw vaak niet genoeg is voor de *machomannen*. Ook de vrouwen schijnen vreemd te gaan.

⁸⁰ Interview op 25 maart 2015

⁸¹ Interview op 2 april 2015

⁸² Interview op 26 februari 2015

⁸³ Interview op 25 maart 2015

⁸⁴ Interview op 18 maart 2015

⁸⁵ Interview op 18 maart 2015

Vroeger zochten de mannen de vrouwen, maar dat is omgedraaid. Vrouwen verwoordden dat de vrouwen nu achter de mannen aanzitten. ‘Er zijn minder mannen, waardoor de vrouwen op jacht gaan’. De vrouwen weten vaak dat de man die ze verleiden getrouwd is of samen met een andere vrouw. Noortje⁸⁶ zegt dat deze vrouwen denken dat de man zijn vrouw wel zal verlaten voor haar. Andere vrouwen zeggen dat door het vrouwenoverschot, vrouwen het soms ook prima vinden om een nummer twee of drie te zijn van een man. Volgens Carlijn⁸⁷ is er een tekort aan informatie en zelfvertrouwen bij deze vrouwen.

Een gangbare opvatting is dat vrouwen ook een aandeel hebben in het vreemdgaan van de man. Evelien⁸⁸ (64 jaar, samen) zegt dat de vrouwen hun man niet meer genoeg aandacht geven na een tijdje samen te zijn. ‘Ze laten de man in hun eentje uit gaan, omdat ze zelf geen zin hebben om te gaan’. De mannen worden hierdoor verleid om de aandacht bij andere vrouwen te zoeken, volgens haar. Zara⁸⁹ (60 jaar, alleen) beweert dat de vrouwen dan teveel ruimte en vrijheid geven aan de mannen, waardoor ze losbandig worden. Andere vrouwen zeggen dat het vreemdgaan van de mannen ook tegengegaan kan worden door het niet te accepteren als vrouw. Carlijn⁹⁰ (58 jaar, samen) zegt dat zij heel duidelijk is geweest tegen haar huidige man over het niet toestaan van andere vrouwen. Volgens haar heeft haar man nu zekerheid en dus geen behoefte aan andere vrouwen als optie achter de hand.

In liefdesrelaties is terug te zien dat mannen vaak een afwezige vader als voorbeeld hebben gehad, waardoor ze niet hebben gezien hoe ze als man wel betrokken kunnen zijn. Deze zoons worden daardoor ook afwezig binnen hun eigen gezin en komen eerder in de verleiding om naar andere vrouwen te gaan. Door het *machismo* hebben mannen ook meer een drang om meerdere vrouwen te willen hebben (Stutterheim, S. E., Bertens, M. G., Mevissen, F. E., & Schaalma, H. P., 2013: 427). Vrouwen zijn volgens de geïnterviewde vrouwen vaak nog afhankelijk van hun man en zouden willen dat vrouwen zichzelf opleiden om op eigen benen te kunnen staan. Het belang van communicatie tussen de man en de vrouw komt ook naar voren. Als je echter niet in je jeugd hebt geleerd om je gevoelens te uiten, zal dit moeilijk zijn om later te verwoorden in relaties.

⁸⁶ Interview op 2 april 2015

⁸⁷ Interview op 1 april 2015

⁸⁸ Interview op 17 februari 2015

⁸⁹ Interview op 26 februari 2015

⁹⁰ Interview op 1 april 2015

Onafhankelijkheid van de vrouw

De positie van de vrouw werd vaak aangeduid door over educatie en opvoeding te praten. Qua opleiding is het een redelijk hoog opgeleide groep vrouwen en bevinden ze zich in de middenklasse van de bevolking. De meeste vrouwen hebben een hbo-opleiding gevolgd. Door te werken en dus geld te verdienen, kunnen vrouwen onafhankelijker zijn. De hoeveelheid geld dat verdiend wordt hangt af van het opgedane opleidingsniveau. De mate van vrijheid van de vrouwen lijkt samen te hangen met opvoeding, waarbij ze zelfstandigheid en sturing meekrijgen, en opleidingsniveau. Omdat *empowerment* minder voor de geïnterviewde vrouwen speelt, spreken ze over hun eigen onafhankelijkheid en de mogelijkheden van *empowerment* voor andere, vooral lagere klasse, vrouwen. Er zal eerst worden gekeken naar de taken die worden toegeschreven aan de vrouw, daarna wordt de verwevenheid van opvoeding, werk en opleiding getoond.

De vrouwen geven aan dat er veel moest worden gewerkt om rond te komen, omdat het leven door de tijd duurder is geworden. ‘Vroeger was alles goedkoop, nu is het een stuk duurder’, verwoordt Carlijn⁹¹ (58 jaar, samen). De moeders die een partner hebben, hadden meer inkomen, dus konden het zich veroorloven om minder te werken en meer tijd met de kinderen door te brengen. Het wel of niet hebben van een partner kan dus ook bijdragen aan de vrijheid van de vrouw. In verschillende interviews komt naar voren dat de school en studie door ouders erg belangrijk werd gevonden. ‘Als het op school niet goed ging, dan was mijn vader nog strenger’. Als een vrouw deze sturing heeft gehad in de opvoeding, zal zij door een hoger opleidingsniveau ook een betere baan kunnen krijgen. In de literatuur kwam ook naar voren dat ontsnappen aan armoede de individuele vrijheid om eigen dromen te vervullen vergoot (Sen, 2000 in Narayan & Petesch, 2007: 12). Een hoger inkomen kan verkregen worden door een betere opleiding en zorgt dus voor meer vrijheid voor de vrouw. Werk heeft zo een positieve uitwerking op *empowerment* (Chant, 1996 in Chant & Craske, 2003: 186).

Van vrouwen wordt verwacht de zorgtaak op zich te nemen. Jennifer⁹² (53 jaar, alleen) zegt dat de vrouwen van tegenwoordig moe zijn omdat ze naast het huishouden en werk er ook de zorgtaak bij hebben. Dit komt overeen met wat in de literatuur naar voren komt (Chant, 1996 in Chant & Craske, 2003: 186; Momsen, 2012: 78). De man heeft zijn werk en kan voor de rest zijn gang gaan. Hij heeft een vrouw thuis die voor de kinderen zorgt. De zorg van de kinderen en de familie lijkt bij de vrouwen te liggen, waardoor hierdoor wordt bepaald hoe ver een vrouw kan komen, volgens Jennifer. Hoe erg zit een vrouw vast aan de zorg en

⁹¹ Interview op 1 april 2015

⁹² Interview op 18 maart 2015

dus aan verantwoordelijkheid voor anderen? De vrouwen geven aan dat ze naast hun werk, proberen leuke dingen te doen met de kinderen, naar familie gaan en soms uitgaan 's avonds. Daarnaast doen de moeders ook veel voor hun familie. Corien⁹³ (55 jaar, alleen) geeft aan dat ze altijd bij haar moeder is blijven wonen, niet alleen om de goedkopere huisvesting, maar ook om voor haar te zorgen na de kanker. 'Alles wat ik doe, is voor mijn zoon en moeder. Ikzelf kom ergens daarna op de derde of vierde plek.' Veel vrouwen nemen de verantwoordelijkheid om voor hun verdere familie te zorgen als er wat aan de hand is. Vrouwen krijgen het voorbeeld van een moeder die het gezin draaiende houdt, terwijl mannen vaak een afwezige vader hebben gehad waardoor ze niet hebben gezien hoe je als man betrokken kan zijn bij het gezin.

De opvoeding waarin de vrouwen hebben meegekregen om zelfstandig te zijn, is naast een hogere opleiding een vorm van *empowerment* waardoor de vrouwen zelfstandig kunnen zijn. *Empowerment* is in het kort het bevorderen van capaciteiten, waardoor mensen meer kansen krijgen om te kunnen voorzien in hun levensbehoeften en om voor zichzelf op te komen (Friedmann, 1996: 162). Vaak kwam naar voren dat de moeders van jongs af aan hebben meegekregen dat ze onafhankelijk moesten zijn en voor hun gezin en huishouden moesten kunnen zorgen. Ellen⁹⁴ (64 jaar, alleen) zegt: 'Ik heb van mijn moeder geleerd om sterk, onafhankelijk en zelfvoorzienend te zijn. Ik moest mijn eigen inkomen hebben later en niet afhankelijk zijn van een man'. Corien⁹⁵ (55 jaar, alleen) geeft ook aan dat er verschil bestaat, volgens haar, tussen de opvoedingen per milieu. In de lagere klasse wordt er vaak nog traditioneel opgevoed, waarbij de jongens vrij worden gelaten en de meisjes binnen met de huishouding moeten helpen. Dit komt overeen met de literatuur (Momsen, 2012: 78). 'In de armere gezinnen is er minder kennis om goede sturing aan kinderen te geven. Deze ouders doen wat zij zelf ook hebben gezien van hun ouders in de opvoeding', zegt Corien. Hierdoor bestaat er misschien een vicieuze cirkel van opvoedingen met weinig sturing, waarbij kinderen weinig informatie krijgen en zij dat dus ook niet weten door te geven aan hun eigen kinderen.

Ellen⁹⁶ (64 jaar, alleen) verwoordt dat het lijkt dat de vrouwen op Curaçao het idee hebben dat de emancipatie erop zit, doordat vrouwen gelijke rechten hebben als mannen. Volgens haar moet er juist door gevochten worden: 'Wat je bereikt hebt, moet je niet kwijt raken'. Bij de vraag of de moeders tevreden zijn met hun huidige positie als vrouw, zeggen ze

⁹³ Interview op 25 maart 2015

⁹⁴ Interview op 23 februari 2015

⁹⁵ Interview op 25 maart 2015

⁹⁶ Interview op 23 februari 2015

bijna allemaal ‘ja’. Evelien⁹⁷ (64 jaar, samen) zegt: ‘De jongere generatie is weinig met de positie van de vrouw bezig, wat jammer is. Hierdoor wordt het werk van de clubs niet voortgezet’. Zij en Gemma⁹⁸ (69 jaar, samen) zitten allebei in dezelfde vrouwenclub, die al 35 jaar opkomt voor de rechten en de positie van de vrouw op het eiland. Meerdere van deze clubs zijn verenigd onder het *Steering Committee*, waarbij de vergadering bestond uit voornamelijk vrouwen van boven de 65 jaar. De positie van de vrouw lijkt hierdoor bij de jongere generatie niet een bewust aspect in het leven.

Een ander middel voor *empowerment* van de vrouw lijkt communicatie. Er wordt geregeld gezegd dat er een gebrek is aan goede communicatie. Dit gaat over de communicatie tussen ouder en kind én tussen man en vrouw. Volgens Evelien⁹⁹ (64 jaar, samen) is de communicatie gevallen. Er is geen tijd meer om met elkaar te praten en vrouwen zijn volgens haar bang om hun man te vragen om zich meer in te zetten in het gezinsleven. ‘Je moet leuke dingen blijven doen, zoals je deed in je jonge leven. Mannen en vrouwen moeten blijven communiceren!’ Gemma¹⁰⁰ (69 jaar, samen) zegt dat volgens haar het leven niet meer gezamenlijk wordt geleefd en er daardoor minder wordt gepraat.

Opleiding en communicatie lijken met elkaar verbonden. Marloes¹⁰¹ (70 jaar, samen) beweert dat gestudeerde vrouwen meer praten met hun man over seks, waardoor de man minder zijn behoeftes gaat zoeken buiten de relatie. ‘Er moet worden gecommuniceerd en over emoties worden gepraat. Dat moet in de cultuur nog worden geleerd’, zegt zij. Hierbij wordt educatie ook gelinkt aan emancipatie. Zara¹⁰² (60 jaar, alleen) werkt met jonge moeders en zegt dat je problemen uit hen moet trekken, want ze praten niet zo open. ‘Dat zit in de cultuur’. Corien¹⁰³ (55 jaar, alleen) verwoordt ook dat er moet worden geleerd om te communiceren over gevoelens en over wat je voelt en denkt. Volgens Jennifer¹⁰⁴ (53 jaar, alleen) moet er bij de socialisatie worden begonnen om dingen te veranderen. Daar kan volgens haar het verschil worden weggenomen. Er moet worden gewerkt aan culturele patronen en denkwijzen. ‘Dat is moeilijk, maar als je iets wil veranderen, moet dat daar.’ Zo zou kunnen worden gesteld dat een oplossing ligt bij het opvoeden en socialiseren van de

⁹⁷ Interview op 17 februari 2015

⁹⁸ Interview op 19 maart 2015

⁹⁹ Interview op 17 februari 2015

¹⁰⁰ Interview op 19 maart 2015

¹⁰¹ Interview op 18 februari 2015

¹⁰² Interview op 26 februari 2015

¹⁰³ Interview op 25 maart 2015

¹⁰⁴ Interview op 18 maart 2015

nieuwe generatie. Daarnaast is dus meer informatie bieden in het onderwijs ook van belang om tegen bestaande patronen in te gaan.

Door educatie kan een vrouw meer vrijheid verkrijgen, want ze kan dan geld verdienen om onafhankelijk te kunnen zijn (Chant, 1996 in Chant & Craske, 2003: 186). Daarnaast is ook de opvoeding van invloed. De stimulans van de ouders om jezelf te ontwikkelen als vrouw en de normen en waarden die geleerd zijn, kunnen een vrouw kansen geven. Het milieu en de genoten opvoeding kunnen ook communicatievaardigheden hebben geleerd, waardoor een vrouw meer capaciteiten heeft om op te komen voor haar eigen mening en rechten. Bij de socialisatie van een kind kan dus veel meegegeven worden voor de toekomst.

Conclusie

De deelvraag die in dit hoofdstuk centraal stond was: Hoe kan de visie van middenklasse moeders op genderrollen op Curaçao beschreven en begrepen worden? Tijdens de opvoeding vindt een belangrijk deel van de socialisatie van een kind plaats. Genderrollen worden gezien en geleerd tijdens de opvoeding. Door de verminderde familiebanden, de lossere opvoeding en het gaan werken van de vrouwen lijken kinderen in hun jeugd minder richtlijnen, sturing en normen en waarden mee te krijgen. De vrouwen die jong een kind krijgen, hebben meestal nog weinig bagage om door te geven aan hun kind en kunnen tegenwoordig minder rekenen op de hulp van familie. Er is volgens de vrouwen een vicieuze cirkel van minder bewuste opvoedingen die doorbroken zou moeten worden.

Jongens hebben vaak last van een afwezige vader, omdat ze hierdoor niet hebben meegekregen hoe je als man betrokken kan zijn bij het gezin. Deze zoons worden daardoor ook afwezig binnen hun eigen gezin en komen eerder in de verleiding om naar andere vrouwen te gaan. De invloed van de opvoeding is zo terug te zien in liefdesrelaties. Ook door de cultuur van het *machismo* hebben mannen meer de behoefte om meerdere vrouwen te willen hebben (Stutterheim, S. E., Bertens, M. G., Mevissen, F. E., & Schaalma, H. P., 2013: 427). Vrouwen zijn volgens de geïnterviewde vrouwen vaak nog afhankelijk van hun man en zouden willen dat vrouwen zichzelf opleiden om op eigen benen te kunnen staan. Het belang van communicatie tussen de man en de vrouw wordt aangestipt. Als je echter niet in je jeugd hebt geleerd om je gevoelens te uiten, zal dit moeilijk zijn om later te verwoorden in liefdesrelaties en door te geven aan je eigen kinderen.

Opleiding en opvoeding worden aangehaald als middelen van *empowerment* voor vrouwen. Door educatie kan een vrouw zelf geld verdienen om zo onafhankelijk te kunnen

zijn. De stimulans van de ouders hierbij en de normen en waarden die geleerd zijn, kunnen een vrouw meer kansen geven. Ook de mate van communicatie kan zorgen voor meer vrijheid bij een vrouw. Ze heeft hierdoor de mogelijkheid om voor zichzelf op te komen en eventuele genderrollen te bespreken en veranderen. Bij de socialisatie van een kind kan dus veel meegegeven worden voor de toekomst (Cerulo, 1997: 387).

De opvoeding, liefdesrelaties en *empowerment* zijn met elkaar verweven omdat ze met elkaar in verbinding staan. Het is een complex proces met vele invloeden en er kan alleen geprobeerd worden een zo goed mogelijk antwoord te formuleren. Een bewuste opvoeding kan zorgen voor stabielere liefdesrelaties en een hoger niveau van *empowerment* voor een vrouw. De geïnterviewde vrouwen zijn hoog opgeleid, waardoor zij al meer bezig waren met communiceren met hun eventuele man en kinderen. De besproken moeilijkheden zijn hierdoor vaak gericht op wat zij zien bij lagere klasse vrouwen.

Discussie en conclusie (Berber)

Het doel van dit onderzoek is om een beter beeld te krijgen van, en nieuwe kennis op te doen over de invulling van genderrollen en de problemen die vrouwen hierbij ondervinden bij het runnen van een gezin op Curaçao. De concepten *machismo* en *marianismo* worden gebruikt als leidraad bij het bekijken van de rollen, en niet gezien als statische concepten. In de conclusie wordt de visie van hulporganisaties en de visie en ervaring van middenklasse moeders op de genderrollen bijeen gebracht en gekoppeld aan het theoretisch kader. Deze twee groepen zijn niet gebruikelijk om samen te onderzoeken, maar samen kunnen ze toch het begrip van genderrollen binnen het gezin op Curaçao helpen vergroten. De vrouwenhulporganisaties richten zich op de lagere klasse waar vaker problemen worden ondervonden. De gesproken middenklasse moeders schetsen een positiever beeld, waardoor beide kanten belicht kunnen worden. Het onderzoek heeft niet per se een vergelijkend karakter, het blijft een complementaire analyse, maar er zullen wel enkele verschillen en overeenkomsten besproken worden tussen de visies.

De conclusie gaat een antwoord proberen te geven op de hoofdvraag van deze thesis: Hoe kunnen de visies van vrouwenhulporganisaties en middenklasse moeders op genderrollen op Curaçao beschreven en begrepen worden? Deze vraag zal beantwoord worden via de volgende thema's: opvoeding, liefdesrelaties en *empowerment*. Na het antwoord op deze vraag zullen enkele aanbevelingen voor organisaties en de overheid worden gedaan. Deze informanten krijgen ook een kopie van deze thesis en kunnen zo de aanbevelingen eventueel gebruiken. Als laatste zal onder het kopje 'discussie' ingegaan worden op de gebreken van dit onderzoek en enkele suggesties voor vervolgonderzoek.

Opvoeding als socialisatieproces (Sophie)

Bij de opvoeding begint het socialisatieproces en leert een kind om zijn omgeving te interpreteren (Chant & Craske, 2003: 163-174, Abraham-van der Mark, 2003: 80). In de opvoeding komen ook genderrollen naar voren; een kind leert het verschil tussen mannen en vrouwen en hoe deze zich horen te gedragen. Hulporganisaties beweren dat ouders hun jongens en meisjes niet gelijk opvoeden, wat wil zeggen dat ze jongens andere taken geven dan meisjes. De middenklasse vrouwen die gesproken zijn verwoordden dat zij hun kinderen wel gelijk hebben opgevoed. Dit verschil is te verklaren doordat de hulporganisaties voornamelijk werken met ouders en moeders van de lagere klasse, terwijl de gesproken vrouwen hoogopgeleid zijn. Lager opgeleide ouders geven volgens de middenklasse vrouwen

en de hulporganisaties vaak een traditionelere opvoeding, want meer educatie leidt tot een gelijkwaardigere stijl van opvoeden. De opvoeding schijnt door de tijd heen ook lossier te zijn geworden.

Beide groepen beweren dat de familiebanden minder sterk zijn worden, wat ook in de literatuur naar voren kwam (Safa, 1990: 355). Door migratiestromen zijn families uit elkaar getrokken en een kerngezin komt nu meer voor in plaats van een *extended family*. Door minder betrokkenheid van de familie bij het gezinsleven, is er ook minder ondersteuning. De familie wordt omschreven als een sociaal vangnet. Het ontbreken hiervan wordt aangehaald als een reden voor problemen bij voornamelijk *female-headed households*. Als *female-headed household* mist de vrouw al een partner om mee samen te werken, waardoor steun van de familie belangrijk is. Door het vaak alleen zijn van de kinderen, lijken ze minder normen en waarden mee te krijgen, die ze anders van grootouders zouden leren. Kinderen zijn naast de verminderde familiebanden ook vaker alleen door het gaan werken van vrouwen. Sommige moeders geven aan dat de vertaalslag naar minder hulp van familie niet goed is gemaakt. Moeders zouden bewuster kinderen lessen mee moeten geven over liefdesrelaties en de kwaliteit van de relatie met hun kind moeten verhogen volgens beide groepen.

Communicatie is een terugkerend woord, het kwam bij zowel de hulporganisaties als de middenklasse moeders voorbij in de interviews. Bewust praten met kinderen wordt door veel moeders aangehaald als belangrijk in de opvoeding. Het gebrek aan communicatie tussen ouder en kind wordt als probleem genoemd door de hulporganisaties. Kinderen zouden hierdoor te weinig informatie krijgen. Het uitblijven van seksuele voorlichting kan leiden tot tienermoederschap. Als ouders weinig normen en waarden hebben meegekregen is het ook moeilijk deze door te geven aan eigen kinderen. Er bestaat hierdoor volgens beide groepen een vicieuze cirkel van minder bewuste opvoedingen.

Liefdesrelaties en hun dynamiek (Sophie)

De visie van de hulporganisaties en de moeders komen overeen omtrent de genderrollen binnen liefdesrelaties op Curaçao. Het *machismo* zijn van de mannen wordt zelf aangedragen in interviews, zonder dat het woord al genoemd is. *Machismo*, een concept van Sanabria (2007), lijkt in de cultuur aanwezig te zijn. Mannen worden omschreven als stoer, denkend dat ze een kopje groter zijn dan de vrouwen en men zegt dat de mannen allemaal buitenvrouwen hebben. Buitenvrouwen komen bij mannen veel voor (Stutterheim, S. E., Bertens, M. G., Mevissen, F. E., & Schaalma, H. P., 2013: 424-425). Voor vrouwen is het moederschap belangrijk, maar is het beeld van de kuise onderdanige vrouw niet geheel van toepassing. Het *marianismo* is

hierdoor gedeeltelijk relevant voor Curaçao. De tweedeling van *machismo* en *marianismo* is beperkt en moet niet opgelegd worden aan een cultuur; het is een dynamisch concept (Sanabria, 2007: 146). Ze dienen alleen als begrippen om de genderideologie beter te begrijpen.

Het niet onderdanig zijn van de vrouwen heeft ook een andere kant. De hulporganisaties verwoorden dat vrouwen soms wel afhankelijk zijn van een man. In de lagere klasse hebben vrouwen vaak een man nodig om rond te kunnen komen en hun gezin draaiende te houden. In de inleiding is aangehaald dat vrouwen minder kansen hebben dan mannen (Sanabria, 2007: 152; Steenbeek, 1995: 237). Dit blijkt echter niet waar te zijn als het gaat om het volgen van een opleiding voor Curaçao. Educatie is voor vrouwen toegankelijk en er zijn zelfs meer meisjes dan jongens die een opleiding volgen in het hoger onderwijs. Onderdanig en onafhankelijk zijn, hebben een verschillende betekenis, maar ze liggen wel enigszins bij elkaar.

Er wordt veel gepraat over vreemdgaan als het gaat over de relatie tussen mannen en vrouwen. Het is blijkbaar een belangrijk fenomeen wat ook overeenkomt met de beschrijving van *machismo* van Sanabria (2007). Vreemdgaan is een taboe, maar het lijkt veel te gebeuren. Vooral mannen schijnen over het algemeen relaties buiten hun huwelijk of vaste relatie te hebben. Buitenvrouwen is een voorkomend fenomeen op Curaçao. De connectie met opvoeding is hier te maken, omdat jongens van jongs af aan geleerd krijgen dat ze hun mannelijkheid kunnen tonen door meerdere vrouwen te hebben. De hulporganisaties en de middenklasse moeders denken dat het vreemdgaan bij de cultuur hoort. Het aandeel van de vrouwen lijkt hun acceptatie ervan. Doordat er geen consequentie verbonden is aan vreemdgaan, is er ook geen stimulans om ermee te stoppen. Er wordt gezegd dat vrouwen ook vreemdgaan.

Ook hier wordt gesproken over een gebrek aan communicatie. De man en vrouw moeten meer praten met elkaar volgens de hulporganisaties en de middenklasse moeders. Communicatie zou een middel zijn om mannen niet in de verleiding te brengen om vreemd te gaan. Ze zouden hierdoor minder aandacht nodig hebben van andere vrouwen. Ook hier valt de connectie met opvoeding te maken. Als kinderen geen goed voorbeeld van hun ouders hebben gehad van een relatie, brengen ze in praktijk wat ze thuis hebben gezien. Eveneens is de informatie die kinderen van ouders hebben gehad omtrent liefdesrelaties van belang om te weten wat ze zelf wel en niet willen zien in hun relatie.

Empowerment en de toekomst (Sophie)

Sinds de jaren tachtig is er veel positief veranderd op het gebied van emancipatie van de vrouw op Curaçao. Officieel zijn mannen en vrouwen volgens de wet gelijk, maar in de opvoeding, denkbeelden en praktijk valt dat soms nog tegen. Om cultuur te veranderen is echter veel tijd nodig, dus naar mate de tijd vordert zou seksegelijkheid in de praktijk ook steeds meer realiteit moeten kunnen worden. Dit heeft wel met bewustwording te maken. De hulporganisaties zeggen ook dat ze daar mee bezig zijn. Vrouwen moeten weten wat hun rechten en mogelijkheden zijn.

Middelen van *empowerment* voor vrouwen zijn volgens de gesproken moeders educatie en de genoten opvoeding. Een vrouw kan door een opleiding een betere baan krijgen met een goed salaris, waardoor ze zichzelf en haar eventuele kinderen kan onderhouden. Ze is hierdoor niet meer afhankelijk van een man en zijn inkomen (Chant, 1996 in Chant & Craske, 2003: 186). De genoten opvoeding kan zorgen voor geleerde normen en waarden die een vrouw meer *empowered* kunnen maken. *Empowerment* is het bevorderen van capaciteiten, waardoor mensen meer kansen krijgen om te kunnen voorzien in hun levensbehoeften en om voor zichzelf op te komen (Friedmann, 1996: 162). Educatie wordt niet expliciet genoemd als vorm van *empowerment*, maar alleen het leren lezen en schrijven. Dit onderzoek heeft gezien dat educatie door de vrouwen en door de hulporganisaties wel wordt gezien als middel voor *empowerment*. Door een bewuste opvoeding kan een kind gestimuleerd worden om verder te leren en zo meer *empowered* te worden.

Hulporganisaties verwoorden dat ze vrouwen onafhankelijkheid willen leren. Veel moeders zeggen dat zij dat in hun opvoeding hebben meegekregen. Zij moesten voor zichzelf kunnen zorgen en hun gezin draaiende kunnen houden. Een vader is echter van belang voor het socialisatieproces van een kind. Kinderen hebben rolmodellen nodig. Als de vrouwen zoveel onafhankelijkheid wordt aangeleerd dat zij bewust een *female-headed household* willen zijn kan dit later problemen opleveren. De kinderen zullen hierdoor niet de rol van de vader in het gezinsleven zien en meemaken, waardoor jongens niet weten hoe dat moet en meisjes een afwezige man verwachten. Deze onverantwoordelijkheid van mannen wordt nu juist gezien als een probleem.

Hulporganisaties willen het gat van informatie opvullen en mensen bewust maken van de oorzaken van de moeilijke jeugd van tegenwoordig. Kinderen krijgen normen en waarden aangeleerd tijdens hun socialisatieproces. Vrouwen moeten ook meer informatie krijgen over opvoeding en de hulpmiddelen die kunnen worden geboden aan bijvoorbeeld *female-headed households*. Moeders zeggen dat er meer gecommuniceerd moet worden met kinderen om hen

zo lessen mee te geven. Het lijkt er dus op dat zowel de vrouwenhulporganisaties als de middenklasse moeders denken dat de problemen die worden ondervonden bij genderrollen binnen liefdesrelaties, liggen aan het gebrek aan informatie en communicatie tussen ouders en kind én tussen man en vrouw.

De samenhang van opvoeding, liefdesrelaties en *empowerment* (Berber)

Hoe kunnen de visies van vrouwenhulporganisaties en middenklasse moeders op genderrollen op Curaçao beschreven en begrepen worden? Het antwoord op de hoofdvraag is dat hulporganisaties en middenklasse moeders de werking van genderrollen binnen het gezin omschrijven als een vicieuze cirkel. Deze vicieuze cirkel werkt als volgt: vanuit de opvoeding leert een kind de werking van relaties en genderrollen met de daarbij horende stereotypen. In liefdesrelaties wordt vervolgens het geleerde in praktijk gebracht en wel of niet doorgegeven aan de eventuele kinderen. Deze kinderen geven dit ook weer door aan hun kinderen. Wanneer er bij de opvoeding minder gecommuniceerd wordt over liefdesrelaties, weinig informatie wordt verstrekt over seksualiteit of geen rolmodellen voor handen zijn, kan er een tekortkoming ontstaan. De hulporganisaties spelen in op de moeilijkheden omtrent deze tekortkomingen om deze te verbeteren. Zij doen dit door vrouwen, en ook mannen, *empowerment* en informatie mee te geven. Door deze onderlinge invloed te zien, kunnen genderrollen binnen het gezin begrepen worden.

Dit verklaart ook de samenhang van de thema's en de twee onderzoeksvelden. De middenklasse moeders zijn gesproken over de opvoeding en de invloed van genderrollen binnen het gezin en in liefdesrelaties en de hulporganisaties zijn veelal gesproken over de problemen die hierbij komen kijken zoals de (fysieke of mentale) afwezigheid van vaders, tienermoeders en buitenvrouwen. De hulporganisaties proberen iets aan deze problemen te veranderen; vooral door *empowerment* onder de mannen en vrouwen van de lagere klasse. Omdat deze onderzoeksvelden niet geheel logisch zijn om te vergelijken is het antwoord complex. Eveneens is het aanleren en de uitwerking van genderrollen een proces met vele invloeden, waardoor er geen eenduidig antwoord bestaat. De hulporganisaties kijken naar de gezinnen waarbij problemen zijn, de gesproken middenklasse moeders ondervinden minder problemen en zullen deze zo ook niet aan hunzelf toeschrijven, maar aan de lagere klasse, wat ook de doelgroep is van de hulporganisaties. Er moet niet vergeten worden dat de onderzoekers maar een klein deel van de doelgroepen hebben gesproken, het antwoord is niet te generaliseren voor het hele eiland. De volgende alinea's dienen ter toelichting op de hierboven beschreven vicieuze cirkel van de werking van genderrollen.

In de opvoeding komen genderrollen naar voren; een kind leert het verschil tussen mannen en vrouwen en hoe deze zich horen te gedragen (Chant en Craske, 2003: 163-174; Abraham-van der Mark, 2003: 80). Vanuit de opvoeding wordt weinig gecommuniceerd waardoor mannen en vrouwen later in hun liefdesrelaties problemen kunnen krijgen omdat zij niet weten hoe te communiceren. De oplossing ligt bij de bewustwording; men moet leren beter te communiceren. De vicieuze cirkel van opvoedingen met weinig communicatie moet worden doorbroken om zo de kinderen de handvaten te geven om later over eventuele problemen in hun toekomstige liefdesrelaties te kunnen communiceren en zo hun problemen binnen genderrollen op te lossen. Wanneer men communiceert, worden problemen binnen liefdesrelaties duidelijker en bespreekbaar waardoor ze voorkomen of opgelost kunnen worden. Om dit te kunnen doorbreken is er een betere relatie tussen de ouders, of de moeder, en het kind nodig. Hiervan moet men zich bewust zijn en de hulporganisaties kunnen bijdragen aan deze bewustwording.

De aanwezigheid van een vader kan zorgen voor betere sociale capaciteiten van jongens (Draper & Harpending, 1982: 255; Ellis et al, 2003: 818; Scelza, 2010: 295). Eén van de problemen op Curaçao is de afwezigheid van mannen in het gezin waardoor de jongens minder sociaal zouden kunnen zijn. Volgens Momsen (2012: 76) komt deze absentie van mannen in hun gezin doordat stellen vaak pas trouwen na de geboorte van de kinderen. Dit onderzoek heeft echter geen enkele informant horen spreken over de invloed van het moment van het huwelijk op de afwezigheid van mannen. Daarnaast hebben de jongens vanuit de opvoeding gezien dat zij hun mannelijkheid kunnen tonen door veel vrouwen te hebben. Dit komt overeen met het concept *machismo* van Sanabria (2007: 152). De vrouwen hebben daarentegen vaak niet geleerd hoe zij hier met hun man over kunnen communiceren en/of te laten blijken dat zij dit niet willen. Hoewel deze vrouwen niet onderdanig zijn, in tegenstelling tot wat Sanabria (2007: 152) beschreef met het *marianismo*, gaan zij toch niet in tegen hun *machoman* als het gaat over buitenvrouwen. De vrouwen stellen zich niet onderdanig op, maar kunnen niet altijd hun wensen over liefdesrelaties werkelijkheid laten worden door het gebrek aan communicatie. Bij het *machismo* hoort ook onverantwoordelijk gedrag van mannen tegenover hun gezin. In het onderzoek is dit meerdere malen voorbij gekomen. Steenbeek (1995: 139) beweert dat vrouwen het onverantwoordelijke gedrag van mannen verwelkomen omdat zij zich op deze manier superieur aan het mannelijke geslacht kunnen voelen. Op Curaçao is echter geen enkele keer naar voren gekomen dat de vrouwen positieve gevoelens hebben bij dit gedrag van de mannen.

Kortom: de mannen en vrouwen moeten zich bewust worden van het feit dat zij beter moeten communiceren met elkaar en met hun kinderen. Daarnaast is het de vraag of de opvoedende moeders de genderideologie en de hierbij behorende problemen niet zelf in stand houden; zij zijn immers de voornaamste opvoeders. Wel leren veel vrouwen dat zij onafhankelijk moeten zijn en op hun eigen benen moeten staan. Dit zou kunnen leiden tot *female-headed households*, maar is het wel goed om vrouwen zo onafhankelijk te laten zijn en kinderen op die manier een vader te onthouden? Mannen en vrouwen behoeven een evenwichtige relatie waarbij zij beiden gedeeltelijk afhankelijk en onafhankelijk van elkaar zijn. Daarnaast hebben kinderen een moeder én vader nodig als rolmodellen. Dit is natuurlijk een Westerse visie vanuit de onderzoekers maar het komt overeen met wat Tessa (SEDA) heeft aangegeven: mannen en vrouwen hebben elkaar nodig. Het gebrek aan communicatie en informatie als resultaat van het onderzoek leidt tot de volgende aanbevelingen.

Aanbevelingen (Berber)

Via SEDA hoorden de onderzoekers dat de hulporganisaties die er op Curaçao zijn niet met elkaar communiceren. Er zijn redelijk veel hulporganisaties op Curaçao speciaal voor vrouwen, families en de jeugd, verschillend van groot naar klein, maar deze werken bijna niet samen. Ook is het zo dat er bijvoorbeeld een hulporganisatie is die helpt met de opvoeding van kinderen van nul jaar tot en met vier jaar, maar als de kinderen ouder worden is er geen organisatie meer die helpt, en zo valt de ondersteuning weg. Soms krijgt één cliënt hulp van meerdere organisaties, maar deze willen de informatie over de cliënt niet met elkaar delen. Kort gezegd: als de hulporganisaties beter zouden samenwerken, op elkaar aan zouden sluiten en überhaupt van elkaars bestaan afweten zal de hulp misschien sneller op de juiste plek terecht komen. Hierom is het van belang dat de hulporganisaties beter met elkaar communiceren.

Daarnaast adviseren de onderzoekers aan dat scholen en hulporganisaties meer informatie beschikbaar maken. Vooral op scholen kan de seksuele voorlichting, naast het technische aspect, ook op emotioneel gebied gegeven worden. Hier komt bij dat er bij de ouders bewustwording gecreëerd zou moeten worden dat de zij het beste bij hun kinderen kunnen beginnen om verandering teweeg te brengen. De moeders zien de problemen om zich heen, alleen niet bij hun eigen kinderen. Zij zouden zich ervan bewust gemaakt kunnen worden dat het verbeteren van de samenleving bij henzelf begint.

Discussie (Berber)

Eén van de grote kanttekeningen van dit onderzoek is het gebruik van de concepten *machismo* en *marianismo*. Het toepassen van deze indeling kan tot gevolg hebben dat het stereotype wordt opgelegd aan de onderzochte groep. De genderdichotomie moet niet als statisch worden gezien. De dominante ideologie heeft een dynamisch karakter en verschilt per situatie en context. Daarnaast verschilt het ook per klasse en etnische groep (Sanabria, 2007: 152-153). Omdat het geworden is tot een bijna universeel model voor gedrag voor Latijns-Amerika (Ehlers, 1991 in Sanabria, 2007: 152), is het interessant om als leidraad te gebruiken voor het bekijken van genderrollen in het gezinsleven in het gebied. Aangezien het niet om Latijns-Amerika gaat, maar het Caribisch gebied en er veel verandering is geweest over de jaren in de genderrollen (Sanabria, 2007: 152), moet de dichotomie met voorzichtigheid worden gebruikt. Door het niet uitsluitend te gebruiken, heeft het huidige onderzoek rekening gehouden met de negatieve kant van de indeling.

Een ander punt waar in dit onderzoek rekening mee gehouden moet worden is dat enkele informanten in dit onderzoek niet erg positief te spreken zijn over zaken als *female-headed households*, tienermoeders en de jeugd. Deze uitspraken moeten ook niet gegeneraliseerd worden, maar in de context worden geplaatst. De uitspraken zijn veelal van informanten van hulporganisaties. De hulporganisaties richten zich op de hulpverlening; zij geven hulp aan mannen en vrouwen die moeilijkheden ervaren in het leven. Het is hierom ook logisch dat deze hulpverleners negatief zijn; zij zien vaak alleen maar de probleemgevallen. Dit is ook een verschil met de twee groepen van het onderzoek: de hulporganisaties zijn negatiever dan de gesproken moeders.

Een tekortkoming in dit onderzoek is het gebrek aan vertrouwensband met de informanten. De meeste vrouwen werden gevonden via het sneeuwbaaleffect waar niet van tevoren kennis was gemaakt met de informant, maar waarbij meteen, na een telefonische afspraak, het semigestructureerde interview werd gehouden. Hierdoor zou het kunnen dat er minder vertrouwelijk informatie is verkregen omdat de onderzoekers op deze manier geen vertrouwensband hadden opgebouwd met de informanten. Wel was het zo dat informanten zelf andere informanten aandroegen waarvan zij dachten dat deze personen het goed zouden vinden om te praten over het moederschap. Alle gesprekken waren zo met personen die open stonden voor een interview over de ervaringen met hun gezin. De onderzoekers zijn van mening dat zij eventuele invloed hebben kunnen gehad op de gegeven antwoorden van de verkregen data door soms sturende vragen te hebben gesteld. Zij zijn zich ervan bewust dat dit invloed kan hebben, maar in sommige gevallen was het nodig om een interview lopend te

houden. Dit onder meer door de taalbarrière waarbij vaak meer uitleg van een vraag nodig was. Het was een fout van de onderzoekers te denken dat met eenieder een gesprek te voeren was in het Nederlands. Het belang van de lokale taal is pas in het veld naar voren gekomen. De vrouwen uit de categorie ‘moeders’ waren voornamelijk positief over het leven, hun opvoeding of het zijn van een *female-headed household*. Hierbij is het echter de vraag of dit een vertekend beeld geeft, vergeleken met de visie van hulporganisaties, of dat er werkelijk minder problemen zijn in de middenklasse.

In vervolgonderzoek zouden ook mannen gesproken kunnen worden. Het gaat immers over gender; door alleen vrouwen te spreken krijgt men hier een incompleet beeld van. Mannen en het vaderschap zijn wel aan bod gekomen in het theoretisch kader maar niet in het veldwerkonderzoek. Voor een beter beeld over *machismo*, *marianismo* en de invulling hiervan is het een goede optie om in een volgend onderzoek participerende observatie te doen bij, en interviews gehouden worden met, mannen. Daarnaast is er ook meer onderzoek naar hulporganisaties en hulpverlening op Curaçao nodig. Hierover is nu geen literatuur te vinden vanuit de sociale wetenschappen en er is in dit onderzoek niet zozeer gekeken naar hulporganisaties in het algemeen. Ook kan in vervolgonderzoek participerende observatie gebruikt worden in het gezin zodat ook de thuissituatie gezien, in plaats van alleen maar besproken, wordt. Als laatste is het relevant om in vervolgonderzoek ook meer te spreken met vrouwen uit de lagere klasse of de mensen met de problemen. Dan zou er een betere connectie gemaakt kunnen worden tussen de hulpverleners en de hulpbehoevenden. Er is nu alleen gesproken met wat oudere, hoogopgeleide vrouwen en niet met de vrouwen waar de hulporganisaties over spreken. Om deze doelgroep te spreken is echter kennis van het Papiamentu benodigd.

Literatuurlijst

Abraham-Van der Mark, E.

- 2003 Continuity and change in the Afro-Caribbean family in Curacao in the twentieth century. *Community, Work and Family*, 6(1): 77-88.

Antrobus, P.

- 2005 Critiquing the MDGs from a Caribbean perspective. *Gender & Development*, 13(1): 94-104.

Atria: Kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis

- 2013 Gevonden op 25-06-2015 op:

http://www.atria.nl/atria/nl/bibliotheek_en_archief/dossiers/rp_column2_1_id/1_66

Brody, C., Dworkin, S., Dunbar, M., Murthy, P., & Pascoe, L.

- 2013 The Effects Of Economic Self-Help Group Programs On Women's Empowerment: A Systematic Review.

Centraal Bureau Statistiek Curaçao (CBS).

- 2014 Geraadpleegd op 12-12-2014:

http://www.cbs.cw/index.php?option=com_jumi&fileid=31&t=9&Itemid=70.

Cerulo, K. A.

- 1997 Identity construction: New issues, new directions. *Annual review of Sociology*, 23: 385-409.

Chant, S., & Craske, N.

- 2003 *Gender in Latin America*. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.

Conger, J. A., & Kanungo, R. N.

- 1988 The empowerment process: Integrating theory and practice. *Academy of management review*, 13(3): 471-482.

Datta, K., & McIlwaine, C.

2000 Empowered leaders? Perspectives on women heading households in Latin America and Southern Africa. *Gender & Development*, 8(3): 40-49.

DeWalt, M., & DeWalt, B.

2011 *Participant Observation. A Guide for Fieldworkers*. Lanham: Rowman Altamira.

Distelbrink, M., & Ketner, S.

2011 Vaderschap is geen playstation. Vaderschap versterken bij afro-Caribische mannen. *Pedagogiek*, 31 (1): 53-67.

Draper, P., & Harpending, H.

1982 Father absence and reproductive strategy: An evolutionary perspective. *Journal of Anthropological Research* 38: 235–243.

Ellis, B. J., Bates, J. E., Dodge, K. A., Fergusson, D. M., Horwood, L. J., Pettit, G. S. & Woodward, L.

2003 Does father absence place daughters at special risk for early sexual activity and teenage pregnancy? *Child Development* 74, 801 – 821.

Friedmann, J.

1996 Rethinking Poverty: Empowerment and citizen rights. *International Social Science Journal*, 48(148): 161-172.

Gal, S.

2002 A semiotics of the public/private distinction. *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, 13(1): 77-95.

Kottak, C.P.

2010 *Cultural Anthropology. Appreciating Cultural Diversity*. New York: McGraw Hill.

Maduro, E.

- 2011 Huishoudens in Curaçao. Enkele resultaten van census 2011. In: *Modus Magazine (CBS)*, 12 (3): 55-65.

Malhotra, A., & Schuler, S. R.

- 2005 Women's empowerment as a variable in international development. In *Measuring empowerment: Cross-disciplinary perspectives*, 71-88. Washington: The World Bank.

Maybach, K. L., & Gold, S. R.

- 1994 Hyper femininity and attraction to macho and non-macho men. *Journal of Sex Research*, 31(2): 91-98.

Momsen, J. H.

- 2012 Patriarchy in absentia: Women and development in the Caribbean. *Different Contexts, Different Facets*, 71

Nagel, J.

- 2003 *Race, Ethnicity and Sexuality. Intimate Intersections, Forbidden Frontiers*. New York: Oxford University Press.

Narayan, D., & Petesch P.

- 2007 *Agency, Opportunity Structure and Poverty Escapes, Cross-Disciplinary Perspectives on Mobility*. Washington: The World Bank.

Peterson, N. D.

- 2014 We Are Daughters of the Sea: Strategies, Gender, and Empowerment in a Mexican Women's Cooperative. *The Journal of Latin American and Caribbean Anthropology*, 19(1): 148-167.

Quinlan, R. J.

- 2003 Father absence, parental care, and female reproductive development. *Evolution and Human Behavior* 24, 376-390.

Safa, H. I.

- 1990 Women's social movements in Latin America. *Gender & Society*, 4(3): 354-369.

Sanabria, H.

- 2006 *The Anthropology of Latin America and the Caribbean*. Boston: Pearson.

Scelza, B.

- 2010 Father's presence speeds the social and reproductive careers of sons. *Current Anthropology* 51, 295–303.

Steenbeek, G.

- 1995 *Vrouwen op de drempel. Gender en moraliteit in een Mexicaanse provinciestad*. Amsterdam: Thela Publishers.

Stutterheim, S. E., Bertens, M. G., Mevissen, F. E., & Schaalma, H. P.

- 2013 Factors contributing to inconsistent condom use among heterosexual men in Curacao. *Culture, health & sexuality*, 15(4), 420-433.

Temmink, M.

- 2005 De rol van machismo/marianismo in het leven op Curaçao. Bacheloropdracht Psychologie. Gevonden op 1 oktober 2014 op <http://essay.utwente.nl/58927/>.

Tilley, C.

- 2006 Introduction: Identity, place, landscape and heritage. *Journal of Material Culture*, 11: 7–32.

Universiteit van de Nederlandse Antillen en het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninklijke Relaties.

- 2010a Aan de slag met sterke vrouwen in het Koninkrijk. Onderzoek naar beleid & praktijk.

Universiteit van de Nederlandse Antillen en het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninklijke Relaties.

2010b Vrouwen van de Nederlandse Antillen en Aruba. Naar een betere toekomst. De positie van de Antilliaanse en Arubaanse vrouw in het heden, verleden en toekomst.

Van Wijk, N. P., & de Bruijn, J. G.

2012 Risk factors for domestic violence in Curacao. *Journal of Interpersonal Violence*, 27(15): 3032–3053.

Vignoles, V. L.

2011 Identity motives. *In Handbook of identity theory and research*, 403-432. New York: Springer.

Vignoles, V. L., Regalia, C., Manzi, C., Gollledge, J., & Scabini, E.

2006 Beyond self-esteem: Influence of multiple motives on identity construction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90: 308-333.

Wekker, G.

1998 Gender, identiteitsvorming en multiculturalisme; notities over de Nederlandse multiculturele samenleving. *In Multiculturalisme*. Geuijen, K. eds, 39-55. Utrecht: Lemma.

Bijlage

Samenvatting (Sophie en Berber)

In eerste instantie zou antropologisch onderzoek worden gedaan naar *female-headed households* in de lagere klasse van Curaçao. In het veld bleek echter dat deze vrouwen geen Nederlands spraken waardoor het plan moest worden veranderd. Er is uiteindelijk onderzoek gedaan naar vrouwenhulporganisaties en middenklasse moeders. Het onderzoek probeert antwoord te geven op de vraag: Hoe kunnen de visies van vrouwenhulporganisaties en middenklasse moeders op genderrollen op Curaçao beschreven en begrepen worden? Dit wordt beschreven aan de hand van drie thema's: opvoeding, liefdesrelaties en *empowerment*. Deze thema's bleken in de interviews het meest naar voren te komen. De begrippen van *machismo* en *marianismo* staan centraal bij het beschrijven van de genderrollen. Deze begrippen zijn niet statisch, maar dynamisch. Ze kunnen echter wel dienen als raamwerk voor het begrijpen van de thematiek.

Gender is één van de belangrijkste aspecten van de identiteit van de mens (Wekker, 1988: 46). De invulling van gender en de genderverhouding verschilt per cultuur. De genderrollen in Latijns Amerika en het Caribisch gebied worden beschreven aan de hand van de concepten *machismo* en *marianismo* (Sanabria, 2007). Het *machismo* beschrijft de man als nergens voor terugdeinzend en de baas van zijn gezin. Hij heeft meerdere seksuele relaties, ook buiten zijn huwelijk. Het *machismo* structureert hoe de man omgaat met vrouwen en met andere mannen. Het *marianismo* beschrijft een onderdanige vrouw die haar leven weidt aan het moederschap (Sanabria, 2007: 152).

Met het *machismo* en *marianismo* is volgens Sanabria (2007) het *house/street divide* verbonden. Dit houdt in dat mannen hun domein op straat hebben en vrouwen in het huis. De mannen genieten onderwijs en zorgen voor het inkomen, terwijl de vrouwen thuis blijven om de kinderen op te voeden en het huishouden te doen (Sanabria, 2007: 152; Peterson, 2014: 151; Safa, 1990: 355; Gal, 2002: 78). Deze genderrollen zijn volgens Sanabria (2007) aan verandering onderhevig. Volgens de literatuur hebben mannen meer kansen in het onderwijs dan vrouwen (Sanabria, 2007: 153), maar voor Curaçao blijkt dit niet waar te zijn. Vrouwen volgen ook een opleiding en gaan zelfs vaker naar het hoger onderwijs dan mannen. Daarnaast zijn er ook veel vrouwen aan het werk op het eiland.

Op Curaçao zijn steeds meer alleenstaande moeders: *female-headed households*. Volgens de concepten van *machismo* en *marianismo*, en het daarbij horende *house/street divide* zou het dan niet gepast zijn voor de vrouwen om te werken en hun gezin draaiende te

houden. Hoe ze dat doen en tegen welke problemen ze aanlopen, is ondervraagd in dit onderzoek. *Empowerment* is in het kort het bevorderen van capaciteiten, waardoor mensen meer kansen krijgen om te kunnen voorzien in hun levensbehoeften en om voor zichzelf op te komen (Friedmann, 1996: 162). Er zijn op Curaçao veel vrouwenhulporganisaties die zich bezighouden met de familie en het gezin. Zij houden zich bezig met het vergroten van kansen voor gemarginaliseerde vrouwen.

De hulporganisaties die tijdens het onderzoek bezocht zijn, zijn SEDA, Mami Sa, Parada, Gezinsvoogdij instelling en Kas Bruder Pius. Daarnaast zijn enkele medewerkers van de overheid gesproken. Aan de andere kant zijn er veertien, wat oudere, middenklasse moeders geïnterviewd. In het veld bleek dat de hulporganisaties een negatiever beeld hebben dan de gesproken moeders over de genderrollen binnen het gezin en de gevolgen hiervan voor de samenleving. Dit negatieve beeld ontstaat doordat de hulporganisaties zich met de probleemgevallen bezig houden, zij zien de tienermoeders en arme gezinnen vaker dan de middenklasse moeders. Daarnaast werd vaak verwoord dat hulporganisaties te weinig met elkaar samenwerken, waardoor niet de meest optimale hulp kan worden geboden aan vrouwen met een hulpvraag.

Het antwoord op de hoofdvraag is te verwoorden als een vicieuze cirkel. Vanuit de opvoeding leert een kind over relaties. In liefdesrelaties wordt vervolgens het geleerde in praktijk gebracht en wordt dit wel of niet doorgegeven aan de kinderen. Door *empowerment* kunnen de eventuele ‘gaten’ in de verkregen informatie worden opgevuld en verbeterd. In de opvoeding wordt vaak weinig gecommuniceerd waardoor mannen en vrouwen later in hun liefdesrelaties problemen kunnen krijgen omdat zij niet weten hoe te communiceren. De oplossing lijkt te liggen bij de bewustwording; men hoeft te leren beter te communiceren. Naast een trechter moet het ook gezien worden als een vicieuze cirkel: er is weinig communicatie tussen kinderen en ouders, waardoor deze kinderen zelf waarschijnlijk ook moeilijk zullen communiceren met hun eigen kinderen. Hierdoor blijkt dat er weinig voorlichting en informatie over relaties en seksualiteit wordt gegeven in de opvoeding. Het aanleren en de uitwerking van genderrollen is een complex proces met vele invloeden, waardoor er geen eenduidig antwoord bestaat.

Op basis van dit onderzoek zijn er de volgende aanbevelingen: hulporganisaties behoeven beter met elkaar te communiceren en samenwerken. Nu is het soms zo dat ze niet eens van elkaars bestaan afweten. Zo kan de hulp ineens wegvallen voor de mensen die hier behoefte aan hebben. Wanneer er beter gecommuniceerd wordt kan de hulp beter afgestemd worden op de hulpvraag. Ook ouders moeten beter communiceren met hun kinderen. Er wordt

nu weinig tijd met de kinderen doorgebracht waardoor de kinderen later moeilijkheden kunnen ondervinden met het onderhouden van relaties; ze hebben hier weinig informatie over gehad. Daarnaast moeten scholen betere informatie verstrekken. De seksuele voorlichting is nu vooral technisch, maar het emotionele vlak moet niet vergeten worden.

Hulporganisaties proberen vrouwen onafhankelijkheid aan te leren. Zij moeten voor zichzelf kunnen zorgen en hun gezin draaiende kunnen houden. Onafhankelijkheid is wel van belang maar dit zou niet moeten leiden tot het bagatelliseren van de rol van vaders in het gezin. Kinderen hebben rolmodellen nodig: een moeder én vader. Als de vrouwen zoveel onafhankelijkheid wordt aangeleerd dat zij bewust een *female-headed household* willen zijn kan dit later problemen opleveren. De kinderen zullen hierdoor nooit de rol van de vader zien en meemaken, waardoor jongens niet weten hoe het anders kan en meisjes denken dat een man niet aanwezig is. Deze onverantwoordelijkheid van mannen wordt nu juist gezien als een probleem.